

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÝCH ŠTÚDIÍ

Študijný program: Štúdium humanitnej vzdelanosti
Bakalárska práca

Utrpenie v kontexte filosofie existencie Karla Jaspersa

Soňa Mihaličková

Vedúci práce: *doc. Mgr. Aleš Novák, Ph.D.*

Praha 2025

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som prácu „Utrpenie v kontexte filosofie existencie Karla Jaspersa“ vypracovala samostatne, že som riadne citovala použité pramene a literatúru a že táto práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa 5. mája 2025,
Soňa Mihaličková

PodĎakovanie

Najväčšia vďaka patrí tým, čo ma sprevádzali celým štúdiom na Fakulte humanitných štúdií UK. Chcela by som sa poďakovať predovšetkým vyučujúcim, ktorí vo mne vzbudili záujem o filozofiu. Menovite by som chcela poďakovať vedúcemu tejto práce, doc. Mgr. Alešovi Novákovi, Ph.D., za skvelé podnety a trpezlivosť. Ďalšia vďaka patrí mojej rodine a najbližším za nekonečnú podporu na všetkých úrovniach. A v neposlednom rade ďakujem zakladateľom našej fakulty, ktorej odkaz sa budem snažiť šíriť najlepšie ako budem môcť! Posledné poďakovanie patrí všetkým, ktorí kedy trpeli, trpia či budú trpieť za slobodu a demokraciu.

Abstrakt

Táto bakalárska práca sleduje fenomén utrpenia na pozadí filosofie existencie. Jej cieľom je analyzovať, akým spôsobom Jaspers chápe utrpenie a kladie si otázku, či môže mať utrpenie v živote človeka zmysel. Výklad vychádza z interpretácie primárnych textov a rozpracováva základné koncepcie Jaspersovej filosofie, ako sú náuka o bytí, sloboda, filosofická viera a medzné situácie. Tie sú následne aplikované na fenomén utrpenia. Z analýzy vyplýva, že utrpenie nie je len pasívne znášaným stavom, ale predstavuje prostriedok, prostredníctvom ktorého sa človek môže stať existenciou. Ukazuje sa tiež, že ak jedinec utrpenie vedome prijme a existenciálne sa s ním vyrovná, môže tento prežitok nadobudnúť až metafyzický rozmer. Jaspersovo poňatie utrpenia zostáva aktuálne aj pre moderného človeka; napriek dominancii vedy a techniky je utrpenie neodmysliteľnou súčasťou ľudskej skúsenosti. Jaspersova existenciálna interpretácia tak ponúka filosoficky podnetnú možnosť, ako k utrpeniu pristupovať tak, aby sa jeho prekonanie stalo impulzom pre vedenie dobrého života.

Kľúčové slová: Karl Jaspers, filozofia existencie, medzné situácie, utrpenie, zmysel

Abstract

This bachelor thesis examines the phenomenon of suffering against the background of the philosophy of existence. It aims to analyse how Jaspers understands suffering and asks whether suffering can be meaningful in human life. The interpretation is based on an interpretation of primary texts and elaborates on the basic concepts of Jaspers' philosophy, such as the doctrine of being, freedom, philosophical belief, and boundary situations. These are then applied to the phenomenon of suffering. The analysis shows that suffering is not merely a passively endured condition but represents a means through which one can become existence. It is also shown that if an individual consciously accepts suffering and comes to terms with it existentially, this experience can take on an almost metaphysical dimension. Jaspers' conception of suffering remains relevant to modern man; despite the dominance of science and technology, suffering is an essential part of human experience. Jaspers's existential interpretation thus offers a philosophically stimulating way of approaching suffering in such a way that its overcoming becomes the impetus for leading a good life.

Keywords: Karl Jaspers, philosophy of existence, boundary situations, suffering, meaning

Obsah

1. ÚVOD	6
2. KONTEXT, KTORÝ FORMUJE JASPERSOVO MYSLENIE	8
3. BYTIE AKO OBEMYKAJÍCÍ.....	13
4. SLOBODA.....	20
5. FILOSOFICKÁ VIERA.....	21
6. SITUÁCIA A MEDZNÁ SITUÁCIA	24
7. ANTINOMICKÁ ŠTRUKTÚRA POBYVANIA	33
8. JEDNOTLIVÉ MEDZNÉ SITUÁCIE V KONTEXTE FILOSOFIE EXISTENCIE	34
8.1. BOJ.....	36
8.2. VINA	38
8.3. SMRŤ.....	40
8.4. UTRPENIE	43
9. ZÁVER.....	47
BIBLIOGRAFIA.....	49

1. Úvod

Predkladaný text je pokusom o filosofickú¹ interpretáciu utrpenia v kontexte filosofie existencie Karla Jaspersa. Autorovo existencialistické stanovisko predstavuje jeden z mnohých možných filosofických prístupov, ktoré môžu priniesť odpoveď na otázku o zmysle utrpenia. Utrpenie je neprehliadnuteľným fenoménom, s ktorým sa skôr či neskôr stretne takmer každý človek. Dôvodov, prečo ľudia trpia, je nespočetne mnoho: strata blízkej osoby, nenaplnená láska, rôzne typy dlhotrvajúcich chorôb a bolestí, ťaživá životná situácia, vojnové konflikty... Na rozdiel od *fyzickej bolesti*, ktorá je lokalizovateľná, zachvacuje utrpenie ľudskú bytosť *ako celok*. V rámci jedného telesného bodu nie je možné určiť konkrétne miesto utrpenia. Neraz si človeka úplne podmaní a ten pred ním stojí, kladúc si otázku: *Akým spôsobom sa zhostiť vlastného údely?*

Táto práca sa zameriava na zmysel utrpenia v ľudskom živote, pričom kladie dôraz na to, ako sa s utrpením vyrovnáť tak, aby aj po skúsenosti s ním bolo možné naďalej viesť dôstojný život. Utrpenie neprináša ani úľavu, ani potešenie, naopak, vnáša do života napätie, nepokoj a často bezradnosť. V tejto súvislosti prirodzene vyvstáva ďalšia otázka: *Prečo človek trpí?* Antický hrdina trpí, aby dosiahol večnú slávu a uznanie; kresťan trpí, aby dosiahol stav večnej blaženosti. Čo však utrpenie prináša do života moderného človeka, ktorému žiadna vyššia inštancia neposkytuje vysvetlenie, prečo má vlastne trpieť? Utrpenia sa nemožno len tak zbaviť – človek mu musí čeliť. Dokonca sme neustále konfrontovaní s nejakým druhom utrpenia, ak netrpí daný jednotlivec, tak trpí niekto iný. A ak sa nedokážeme vyrovnáť a pripísať zmysel vlastnému utrpeniu, častokrát máme problém čeliť utrpeniu u druhých.

Jaspers vníma a reflektuje skutočnosť, že utrpenie je neoddeliteľnou súčasťou ľudského života a vedome sa s ním vyrovnáva. Aby čitateľ mohol uchopiť Jaspersov postoj voči utrpeniu v plnosti, je potrebné sa najskôr oboznámiť s jeho existencialistickou filosofickou koncepciou. Preto práca vychádza z niekoľkých primárnych textov a je rozdelená do deviatich kapitol. Úvodná časť oboznamuje čitateľa s dobovým kontextom, ktorý formoval Jaspersovo myslenie a jeho prístup k filosofii. V nasledujúcej kapitole je rozpracovaný koncept bytia ako

¹ V celom texte používam slovo „filosofia“ so „s“ namiesto „z“, a to z hlbokého rešpektu k pôvodnej tradícii a etymológii pojmu.

obemykajícího, ktorý zohráva kľúčovú úlohu pre ďalší výklad, pretože sa v ňom artikulujú pojmy existencie a transcendencie. Kapitoly štyri a päť sú venované konceptom slobody a filozofickej viery, ktorých význam sa prejaví v kapitole nasledujúcej, ktorá pojednáva o medzných situáciách. Tá sa zaoberá tým, ako sa pobývanie prostredníctvom jednotlivých medzných situácií stáva existenciou. Na kapitolu o medzných situáciách bezprostredne nadväzuje kapitola o antinomickej štruktúre pobývania. Predposledná kapitola sa venuje jednotlivým medzným situáciám v kontexte filozofie existencie – boju, vine, smrti a predovšetkým utrpeniu. Jeho význam tak môže naplno zaznieť na pozadí celej existencialistickej koncepcie. V závere práca zhrnie odpovede na vyššie položené otázky, pričom bude kladený dôraz na to, aby Jaspersov odkaz zaznel v celej šírke.

2. Kontext, ktorý formuje Jaspersovo myslenie

Skôr než bude možné zamerať sa na utrpenie v kontexte filosofie existencie, je potrebné uchopiť kontext doby a myšlienkové prúdy, ktoré formovali myslenie Karla Jaspersa. Ak má byť význam utrpenia uchopený v celistvosti, nie je možné ho vytrhnúť z pomyselného celku filosofie existencie, pretože je jeho súčasťou a spôsob, akým Jaspers nahliada na svet, sa priamo odráža v tom, ako sa vyrovnáva s utrpením. Pozornosť je vhodné upriamiť na to, čo na autora najviac vplývalo a ovplyvnilo jeho postoj natoľko, že sa rozhodol vytvoriť samostatné mysliteľské stanovisko.²

Spôsob vypracovania Jaspersovej filosofickej koncepcie úzko súvisí s charakteristickými črtami vtedajšej doby, akými boli *nivelizácia, zmechanizovanie, zmasovenie a univerzálna nahraditeľnosť všetkého a všetkých*³ – charakteristiky stále prítomné, ak nie ešte vo väčšej miere, aj dnes v 21. storočí. Jaspers hovorí o *akomsi nemilosrdnom ovzduší, ktoré úplne rezignovalo na potreby jednotlivca, a hlavnou doménou sa stal neustály pokrok*.⁴ Pre fenomén neustáleho pokroku je charakteristické najmä to, že ľudia sa stávajú jeho nástrojmi, sú zahltení nekonečnou prácou a požiadavkami a nemajú priestor na to, aby sa zamysleli nad tým, čím sú alebo kam smerujú. Masovú spoločnosť jednotlivec nezaujíma; ten kvôli tomu stráca vlastnú autenticitu, späťso základom, čo má za následok to, že ľudí čoraz častejšie zachvacujú pocity prázdnoty a nihilizmu. Takéto naladenie následne negatívne vplýva nielen na jednotlivca, ale aj na spoločnosť ako celok. Práve kvôli vyššie zmieneným fenoménom sa nielen u Jaspersa, ale aj u viacerých ďalších filozofov 20. storočia objavuje potreba opätovného návratu k základu človeka a sveta. Tento fundament však nie je hľadaný mimo človeka, tak ako to bolo napríklad u presokratikov, ale priamo v ňom. Prostriedkom k znovuoobjaveniu počiatku sa má stať práve filozofia.

Na prelome storočia mala filozofia zvláštne postavenie, vzdialila sa, podobne ako človek, vlastnej podstate. Tento problém tkvie v tom, že veda získala v spoločnosti vedúce postavenie, pretože dokázala priniesť obecné platné poznanie. Filosofické

² Je ale nutné zmieniť to, že Jaspers nikdy nezaložil samostatnú filosofickú školu.

³ JASPERS, K. *Rozum a existence. Filosofie existence*. Praha: Oikoymenh, 2023, s. 121. (Ďalej citované ako: *Filosofie existence*, s. xx.)

⁴ *Filosofie existence*, s. 121.

poznatky kvôli svojej nedostatočnej exaktnosti prestali byť považované za validné. V snahe o záchranu sa sformovala tzv. *vedecká filozofia*, ktorá nebola schopná naplniť vlastné ciele. To viedlo k degradácii filozofie ako takej, pretože jej podstatou nie je to, aby prinášala univerzálne platné poznatky: „...*ve filozofii není jednomyslnosti, která by mohla ustanovit definitivní vědění. Platí-li totiž nějaké poznání pro všechny apodikticky, pak je poznáním vědeckým a přestává být filozofickým...*“⁵ Ak je vedecké poznanie *apodiktické*, filozofické poznanie musí byť *dejinne premenlivé*, pretože sa zameriava na iné aspekty skutočnosti.

Dominantné postavenie vedy, ktoré si vydobyla v 19. storočí, sa vplyvom otvorenejšieho poznania začína narúšať. Hranice vedy odhaľujú nové vedecké objavy,⁶ a tie následne spochybňujú absolútne predpoklady, na ktorých bola vtedajšia veda postavená. Zároveň sa ukazuje, že veda nemôže byť neutrálna, keďže je produktom človeka, ktorý do nej nevyhnutne vnáša systém hodnôt formovaný jeho kultúrnym a sociálnym prostredím: „*Avšak sama tato bezhodnotová věda, jak Max Weber ukázal, je výběru svých problémů a předmětů zcela řízena hodnoceními, která zároveň může prohlédnout.*“⁷ Navyše, veda nedokázala poskytnúť odpovede na fundamentálne otázky, akými sú podstata života jednotlivca, povaha bytia alebo normy správneho konania. Bolo nutné nájsť novú cestu k filozofii, ktorá sa musí formovať na základe odžitej skúsenosti s vedou, pričom zároveň nestratí svoju podstatu: „*Naše dnešní filosofování se děje za podmínek této zkušenosti vědy. Cesta od zklamání z upadlé filozofie k reálným vědám a od těchto věd ke skutečné filozofii je něco, co musí rozhodujícím způsobem spoluutvářet dnes možnou podobu filosofování.*“⁸ Tým, že veda a filozofia sa stali súčasťou každodenného života človeka, nie je možné jednu od druhej izolovať, ale je nutné zdôrazniť, akým spôsobom si môžu, byť navzájom užitočné.

Kvôli zvýrazneniu tejto vzájomnosti medzi vedou a filozofiou možno ako vhodnú ukážku uviesť priamu citáciu z Jaspersovho prednáškového cyklu *Filozofie existence*.

⁵ JASPERS, K. *Úvod do filozofie*. Praha: Karolinum, 1991, s. 7. (Ďalej citované ako: *Úvod do filozofie*, s. xx.)

⁶ Jaspers vo svojom prednáškovom cykle *Filozofie existence* uvádza ako príklad kvantovú teóriu, ktorá relativizuje mechanistický obraz prírody, ako aj spochybnenie vedeckej istoty 19. storočia, podľa ktorej sú duševné choroby považované za choroby mozgu.

⁷ *Filozofie existence*, s. 125.

⁸ *Tamtiež*.

Jaspers tu formuluje nielen základné obmedzenia vedy, ale zároveň ukazuje, v akom smere môžu byť určité aspekty vedeckého poznania dôležité pre samotné filosofické myslenie. Pre väčšiu prehľadnosť sú jednotlivé medze zhrnuté v bodoch a následne podrobnejšie objasnené.

Medze vedy Jaspers charakterizuje v troch bodoch:

- a) *Vědecké poznání není poznání bytí.*
- b) *Vědecké poznání nedokáže poskytnout žádné cíle pro život.*
- c) *Věda nedokáže dát žádnou odpověď na otázku po svém vlastním smyslu.*⁹

Odhalením medzí vedy sa otvára priestor, ktorý ukazuje jej význam pre filosofiu:

- a) *Věda, v posledních staletích metodicky a kriticky očištěná (...), svým kontrastem k filosofii poprvé přinesla možnost rozeznat a překonat nečistou směs filosofie a vědy.*
- b) *Jedině vědy, které svým výzkumem poskytují poznání předmětů, jež má donucující jistotu, mě staví před fakticitu jevů; teprve s nimi se učím všude a jasně vědět: tak to je.*
- c) *Filosofování, které přece neznamená blouznění, nýbrž hledání pravdy, do sebe musí pojmut vědecký postoj a způsob myšlení. Pro vědecký postoj je charakteristické jednak neustále přesně rozlišovat, co skutečně víme s donucující jistotou... Vědecký postoj dále znamená, že badatel je připraven přijmout jakoukoli kritiku svých výsledků.*¹⁰

Jasné oddelenie vedy a filosofie nám umožňuje zrozumiteľne poznávať rôzne aspekty reality. Ak chceme naozaj rozlišovať hranice vedeckého poznania a filosofického myslenia, musíme vedieť oddeliť to, čo vieme s *donucujúcou istotou* – teda čo je predmetom vied – a to, čo je *za hranicou tejto istoty*; to sa stáva predmetom filosofie. Tá musí byť, podobne ako veda, otvorená kritike. Môžeme konštatovať, že veda a filozofia sa nielen vzájomne obohacujú, ale zároveň si určujú isté hranice a vzájomne sa korigujú: „*Když ve vědách zároveň žije filosofie, rozkládá dogmatismus*

⁹ *Filosofie existence*, s. 125.

¹⁰ *Tamtiež*, s. 126.

(tuto neuvědomovanou náhražku filosofie), který ve vědách stále znovu roste. Především se však filosofie stává vědomou obranou vůči vědeckosti před nepřátelstvím vůči vědě.¹¹ Filosofie ukazuje vede důležitost otevřenosti voči zmene, zatiaľ čo veda jej poskytuje pevný základ obrazu sveta a zabraňuje tomu, aby sklízla do mysticismu. Ak chceme v plnosti užívať to, čo nám poskytuje svet a život v ňom, mali by sme si uvedomiť vzájomný vzťah vedy a filosofie. Namiesto toho, aby sme jednu alebo druhú odmietali, je dobré ich uviesť do vzájomnej symbiôzy.

Aj napriek tomu, že filosofia a veda sú do istej miery späté, nemožno tvrdiť, že pochádzajú z rovnakého počiatku. Kde hľadať počiatok filosofického myslenia? Jaspers tvrdí, že sa nachádza v osobnej skúsenosti so svetom, je ukotvený v človeku samom: „Každá filosofie se definuje svým uskutečňováním. Co to filosofie je, to nelze vědět jinak než vlastní zkušeností. Je současně uskutečňováním živoucího myšlení i reflexí o tomto myšlení, je akcí a komentářem této akci. Pouze osobní zkušeností můžeme vnímat to, co z filosofie lze nalézt ve světě.“¹² Podľa Jaspersa je filosofia prístupná všetkým a schopnosť filosoficko-reflexívneho myslenia sa vyjaví tomu, kto sa jej otvorí. Cieľom filosofie totiž nie je priniesť jednoznačné odpovede na otázky: „Filosofovat znamená být na cestě. Otázky jsou ve filosofii podstatnější než odpovědi a každá odpověď se stává novou otázkou.“¹³

Filosofia je nikdy nekončiaci pohyb myslenia, ktorý spočíva v nepretržitom kladení otázok a hľadaní odpovedí. Neznamená to, že nekonečnosť filosofie by nás mala od nej odradiť, práve naopak. Filosofia touto štruktúrou odzrkadľuje podstatu ľudského života, ktorý spočíva v neustálej zmene. Práve vďaka filosofii môžeme neprestajne prekračovať hranice myslenia a hľadať dejinne platnú pravdu: „Filosofie je tím, co nás znovu přivádí do středu, v němž se člověk stává sebou samým tím, že vstupuje do skutečnosti.“¹⁴

Jaspers definuje filosofiu, formovanú na základe skúsenosti s vedou, ako prostriedok umožňujúci človeku navrátiť sa k vlastnej podstate. V tomto myšlienkovom postupe je možné pozorovať dvojitý pohyb smerom späť – návrat k esenciálnej podstate človeka,

¹¹ *Filosofie existence*, s. 127.

¹² *Úvod do filosofie*, s. 11.

¹³ *Tamtiež*.

¹⁴ *Tamtiež*, s.12.

ktorý je zároveň neoddeliteľne spätý s návratom k autentickej podstate filosofie. Hoci sa Jaspers snaží vo svojom myšlienkovom prístupe nadviazať na filosofickú tradíciu, zároveň citlivo vníma étos doby, v ktorej žije, a reflektuje ho. Spôsob, akým na túto tradíciu nadväzuje, ako aj jedinečnosti jeho filosofického prínosu, sa venuje nasledujúca kapitola.

3. Bytie ako obemykající

Podobne ako mnohí filozofovia, sa aj Jaspers vo svojom diele vyrovnáva s otázkou bytia, pričom v mnohých ohľadoch nadväzuje na základné koncepcie Kantovej náuky. Zároveň však považuje hľadanie bytia za samotnú podstatu filozofovania, čím obnovuje dávno zabudnutú otázku západnej filozofie:

„První otázka, kterou filosofie kladla, byla tato: Co je to jest?“¹⁵

Karl Jaspers pomerne systematicky formuluje svoju predstavu o bytí. V nasledujúcich riadkoch bude vyložená jeho základná metafyzická koncepcia, ktorá je úzko spätá s filozofovaním a so schopnosťou uchopiť význam medzných situácií. Hlavným cieľom autora je *uchopiť bytie ako celok*.

Vo svojom výklade *bytia ako celku* vychádza Jaspers zo základnej ľudskej skúsenosti s bytím. Každý pokus uchopiť bytie v myslení nevyhnutne vedie k jeho predmetnej interpretácii, myslíme ho vždy ako niečo, či už v podobe určitej substancie, života, ducha, energie alebo iných kategórií. Ľudské myslenie je predmetné. Prečo je predmetnosť myslenia pri snahe uchopiť *bytie ako celok* problematická? Bytie (ako také) totiž nie je predmetom: „*Cokoli se pro mne stává předmětem, je nějaké konkrétní bytí*¹⁶ *mezi jinými a jen určitý způsob bytí.*“¹⁷ Akonáhle sa človek snaží vedome uchopovať bytie, vždy sa tak deje prostredníctvom niečoho. Toto niečo je vždy len spôsob bytia prejavujúci sa vo svete. Uvedomenie si tejto základnej filozofickej operácie predstavuje kľúčový predpoklad pre ďalšie skúmanie bytia. Je zrejmé, že bytie nemožno redukovať na predmet, a práve preto sa nemôže stať priamym obsahom vedomia.

Predkladaný charakter bytia súvisí s jeho podstatou. Bytie je umožňujúcim predpokladom všetkého, je základom a zmyslom reality a vyvstávajú z neho tie aspekty skutočnosti, ktoré je možné myšlienkovu uchopiť: „*Je to to, co se samo nenaskýtá, ale*

¹⁵ *Úvod do filozofie*, s.22.

¹⁶ Tzn. konkrétne bytí = súcno.

¹⁷ *Filozofie existence*, s.130.

v čem se naskýdá vše ostatní.“¹⁸ Bytie na človeka neustále nalieha svojou prítomnosťou, prostredníctvom predmetov, ktoré ho obklopujú, no zároveň mu ako také vždy uniká. Podľa autora sa bytie cez predmety iba ohlasuje, no jeho plnému porozumeniu bráni obmedzenosť bežného spôsobu myslenia. Aby bolo možné k bytostnej skúsenosti s bytím pristúpiť, je nevyhnutné prekonať myšlienkový rámec, v ktorom sa človek nachádza, a podstúpiť zásadný obrat v spôsobe nazerania na svet.

Jaspers bytie nazýva *obemykajícím (das Umgreifende)*¹⁹ a charakterizuje ho nasledovne: „...to, čo sa nikdy nestáva viditeľným ako ani ako horizont, z čeho naopak i všetky nové horizonty teprve vyvstávajú.“²⁰ Z uvedeného opisu vyplýva, že každá snaha o predmetné uchopenie bytia je sprevádzaná jeho neustálym unikajúcim charakterom, pretože v procese myslenia vždy vystupuje nový horizont toho, čo je možné uchopiť. Dôvod, prečo bytie nemožno uchopiť ako predmet, súvisí, ako už bolo naznačené vyššie, so samotnou štruktúrou ľudského myslenia. Akonáhle sa človek pokúša hovoriť o obemykajícím, s cieľom vyjasniť jeho obsah, dochádza k rozštiepeniu na jednotlivé *spôsoby obemykajícího*. Tie sa môžu odhaliť vo svojej rozlíšenej v momente, keď sa postupne uplatnia nasledujúce myšlienkové kroky:

- a) „Kant pochopil, že svět se pro nás nestává předmětem, že to je jen idea, tj. že všechno, co můžeme poznat, je ve světě, nikdy svět sám... Kant dále pochopil, jak je pro nás všechno předmětné podmíněno myslícím vědomím.“²¹

Jaspers v tomto bode významne nadväzuje na Kantovo myslenie a preberá z jeho náuky dve podoby obemykajícího: *bytie samé – svet*, a *obemykající, ktorým sme – vedomie vôbec*. Svet ako celok nemožno urobiť predmetom poznania, pretože ako totalita všetkého súčasne presahuje hranice ľudského myslenia. Pri pokuse o uchopenie sveta ako celku sa myseľ zaplieta do

¹⁸ *Filosofie existence*, s.130.

¹⁹ V celej práci je používaný český preklad výrazu *das Umgreifende*, pretože v slovenskom jazyku nie je ustálený ani bežne zaužívaný ekvivalent tohto Jaspersovho kľúčového pojmu. Český preklad „obemykající“ možno považovať za adekvátny vzhľadom na jeho významovú šírku a terminologickú kontinuitu.

²⁰ *Tamtiež*.

²¹ *Tamtiež*.

neriešiteľných rozporov – *antinómií*. Práve na tomto základe Jaspers stotožňuje svet s bytím samým.

Všetko predmetné bytie je pre nás podmienené mysliacim vedomím. Jaspers v tomto bode nadväzuje na základné Kantove rozlíšenie *bytia o sebe* (*Ding an sich*) a *bytia pre nás* (*die Erscheinung*). *Bytie o sebe* predstavuje realitu takú, aká je nezávisle od nášho vnímania a poznania. Naopak, bytie pre nás sa človeku javí sprostredkovane, skrz zmysly a rozum. Podľa Kanta ľudia nepoznávajú veci tak, ako skutočne sú, ale len tak, ako sa im *javia*, cez apriórne štruktúry nášho poznania, ako sú priestor, čas a kauzalita. Jaspers preto vychádza z predpokladu, že akékoľvek poznanie je podmienené mysliacim vedomým (*subjektom*), ktoré sa vzťahuje k predmetu poznania (*objektu*). Bytie je dané len v rámci *subjekt-objektového rozštetu*,²² teda vždy ako nejaký objekt poznania. Druhou podobou obemykajúceho, ktorým sú sami ľudia, je vedomie vôbec – podmienka možnosti akéhokoľvek poznania a vzťahovania sa k svetu.

- b) „*Obemykající, jímž jsem, se nevyčerpává vědomím vůbec. Jsem jako faktické bytí, jímž je vědomí nesené. A dále nejsem jen faktické bytí, jsem skutečný jakožto duch, do jehož ideálních totalit může být pojato vše, co vědomí myslí a co je skutečné faktické bytí.*“²³

Obemykající sa neredukuje len na svet a vedomie vôbec. Človek vystupuje vo svete ako *faktické bytie* (*Dasein*), ako telesná bytosť, ktorá počas života zažíva slasti aj strasti; prostredníctvom fyzického tela sa vzťahuje k svetu. Bez tela by nebol úplný, telo je nosičom vedomia a ducha, obohacuje ho a prináša mu množstvo podnetov. Jaspers sa za žiadnych okolností nezrieka telesnosti.

Okrem vedomia a faktického bytia však človek vo svete vystupuje aj ako duch (*Geist*). Práve duch umožňuje vnímanie sveta ako celku, čím spája dve roviny: svet ako prostredie ľudského života a svet ako objektívne poznateľný

²² Úvod do filozofie, s.13.

²³ *Filosofie existence*, s.132.

súbor predmetov, ktoré sú zakúšané prostredníctvom vedomia. Úroveň ducha sa vyznačuje snahou o integráciu skúseností do usporiadaného celku, čo umožňuje vytváranie zmysluplných súvislostí – v poznaní aj v praktickej existencii.

Z prvých dvoch myšlienkových krokov vyplývajú štyri spôsoby obemykajúciho – *svet, vedomie, faktické bytie a duch*. Tieto modalities predstavujú rámec toho, čo je nepochybne prítomné a samozrejmé v každodennej skúsenosti, a práve kvôli tomu spadajú do sféry *imanencie*: „*Zahrnují imanenci jako to, co jsem – faktické bytí, vědomí vůbec, ducha –, a jako to, co se mi stává předmětem bytí – svět.*“²⁴

Zásadným momentom Jaspersovej koncepcie je to, že posúva myslenie za hranice *imanencie*. Filozofia podľa neho nemôže zostať uzavretá iba v tom, čo je bezprostredne prítomné, ale musí prekročiť svet každodennej skúsenosti a obrátiť sa k sfére *transcendencie*. Práve posun od *imanencie* k *transcendencii* predstavuje tretí myšlienkový krok.

c) „*Skutečně: lidé provádějí skok z imanence a to současně: od světa k božství a od fakticky jsoucího vědomého ducha k existenci.*“²⁵

Pred znením tretieho myšlienkového kroku je vhodné upriamiť pozornosť na samotný pojem existencie, ktorý pre Jaspersa znamená nasledovné: „*Existence je bytí sebou, které se vztahuje k sobě samému a v tom k transcendenci, o níž ví, že si je skrze ni dáváno darem, a na níž se zakládá.*“²⁶

Protipólom k *existencii* je *faktické bytie*,²⁷ ktoré je neustále determinované vonkajším prostredím a normami, ktoré mu určujú, *ako by malo žiť*. Ak sa jedinec pohybuje len vo sfére *faktického bytia*, tak jednoducho *jedná tak, ako by sa malo*, pričom nutne nereflektuje to, čo si vnútorne sám želá – *jedná konvenčne*. Naproti tomu

²⁴ *Filosofie existence*, s.132.

²⁵ *Tamtiež*, s. 133.

²⁶ *Tamtiež*.

²⁷ Je jej protipólom, ale zároveň podmienkou toho, aby sa vôbec existencia mohla uskutočniť. Faktické bytie a existenciu sú síce protiklady, no sú na sebe vzájomne závislé, pretože bez konkrétného faktického bytia by daná existencia nemohla vzniknúť.

je *existencia dynamickým pohybom* smerujúcim k *stávaniu sa sebou samým*. Podmienkou toho, aby sa človek mohol stať existenciou, je oprostie sa od *konvencie* a vykonanie tzv. *aktu dejinne špecifického nezameniteľného jednania*. Vykonaním tohoto aktu nadobúda človek *vedomie vlastnej autenticity*, ale predovšetkým sa celým svojím bytím vzťahuje k *transcendencii*. Celý proces „stávania sa existenciou“ zahŕňa tzv. *skok od imanencie k transcendencii*. Prechod od faktického bytia k existencii bude podrobnejšie rozpracovaný v kontexte medzných situácií. Už v tomto bode je však podstatné uvedomiť si, že existencia je bytie sebou, ktoré umožňuje vzťah k transcendencii. Za zmienku stojí fakt, že Jaspers tvrdí, že schopnosť stávania sa existenciou je prítomná v každom z nás a stačí ju len prebudiť.²⁸

Z uvedeného myšlienkového postupu vyplýva päť spôsobov obemykajúceho: *svet, vedomie, faktické bytie, duch* (patriace do sféry imanencie) a *existencia* (patriaca do sféry transcendencie)²⁹, pričom toto rozdelenie ovplyvňuje *zmysel každého jednotlivého poznania*.³⁰

Na okamih je vhodné sa vrátiť k predchádzajúcej kapitole, ktorá sa zaoberala tým, čo pre Jaspersa znamená filozofia. Jaspers vníma filozofiu ako *dynamický, nikdy nekončiaci pohyb myslenia*. V jeho textoch sa namiesto podstatného mena filozofia často objavuje sloveso *filozofovanie (philosophieren)*. Sloveso autor uprednostňuje z dvoch dôvodov:

1. Sloveso zdôrazňuje dynamizmus nikdy nekončiaceho pohybu myslenia.
2. Jaspers sa snaží vymaniť z „*tradičného*“ nazerania na filozofiu ako disciplínu, ktorá je vyhradená predovšetkým akademikom.

Filozofia nie je len teoretický systém, ale predovšetkým aktívny pohyb myslenia, ktorým človek dokáže odkrývať spôsoby obemykajúceho, stávať sa sebou samým a transcendovať smerom k existencii. Keď Jaspers hovorí o filozofii, resp. filozofovaní, myslí

²⁸ No nie každý ju v sebe dokáže alebo chce prebudiť, pretože „ako sa ukáže neskôr, ide o pomerne náročný proces.

²⁹ Viac k systematickému členeniu *Umgreifende* a jeho významu pre štruktúru Jaspersovho myslenia vid': BODNÁROVÁ-FERENCOVÁ, E. *Jaspersova filozofia „možnej existencie“*. Filozofia, 1966, roč. 21, č. 4, s. 382–394.

³⁰ *Filozofia existence*, s. 133.

tým univerzálny fenomén prístupný každému človeku.³¹ „*Je třeba uznať oprávněnost požadavku, aby filosofie byla přístupná každému.*“³²

Je možné si všimnúť pozoruhodné prepojenie medzi filosofovaním a procesom stávania sa existenciou. Premena ľudského vedomia nastáva práve vďaka neustálemu kladeniu otázok. Tento proces odhaľuje, že filosofické myslenie nie je len nástrojom poznania, ale predovšetkým prostriedkom transformácie samotného vedomia o bytí. Spočiatku je bytie vnímané ako súčasť predmetného sveta, no postupne sa ukazuje, že bytie túto *predmetnosť presahuje*. Spätosť medzi filosofickým myslením a prejasňovaním obemykajúceho spočíva v tom, že práve vďaka filosofovaniu je možné prekračovať hranice predmetného poznania. Toto tvrdenie je zásadné najmä preto, že Jaspers odmieta akúkoľvek ontológiu práve kvôli jej neschopnosti uchopiť bytie ako celok: „*Ontologie se snažila o předmětné vyjasnění, tj. ukazovala něco, co je přímo viditelné v imanentním myšlení; filosofování postihuje bytí nepřímou v myšlení transcendujícím.*“³³

Filosofovanie ako neobmedzený pohyb myslenia prejasňuje jednotlivé spôsoby obemykajúceho. Namiesto návratu k predmetným kategóriám sa však otvára priestor pre skúsenosť s neobmedzenosťou a nekonečnosťou obemykajúceho: „*Obemykající mne udržuje ve svobodě vůči tomu, co lze vědět.*“³⁴ Mohlo by sa zdať, že tento prístup vedie k strate istoty empirického poznania a dokonca spochybňuje postavenie samotnej vedy, no Jaspers tvrdí opak: „*Neboť vědění, jaké je pro nás možné, není uvědoměním obemykajícího v žádném případě zrušeno. Naopak: toto vědění je při své relativizaci zároveň uchopeno z nové hloubky; neboť jeho bezmezný pohyb je pojat do prostoru, který se sice nikdy nestává vědomým, stává se však přítomným jako to, co jakoby prozařuje vše, co víme.*“³⁵

Vedenie a poznanie sú tak rozšírené a uchopené z novej hĺbky, ktorá nám umožňuje vnímať bytie ako základ všetkého, čo nás obklopuje, vrátane nás samých. Z tejto perspektívy

³¹ V článku *Aby se dal Jaspers číst nově* sa dokonca píše, že samotní Jaspersovi žiaci ho viac ako za učiteľa považovali za vychovávateľa, ktorý ich privádzal k mysleniu z tzv. *vlastných zdrojov*. Síce im predkladal vlastnú myšlienkovú koncepciu, no išlo mu o to, aby si ju každý osvojil po svojom. Ďalej vid': DOSTÁL, V. – WEIDMANN, B. – FONFARA, D. *Aby se dal Jaspers číst nově*. Reflexe, 2023, roč. 65, s. 167.

³² *Úvod do filosofie*, s.8.

³³ *Filosofie existence*, s.133.

³⁴ *Tamtiež*, s. 135.

³⁵ *Filosofie existence*, s.135.

sa ukazuje, že poznatky, ktoré prináša veda, nepredstavujú absolútne platnú pravdu. Podstatu samotného filozofovania možno napokon zhrnúť slovami: „*Filozofovať ve způsobech obemýkajícího je věc odhodlání. Vůle k bytí se odhodlává odpoutat od všeho konkrétního vědění o bytí – poté, co jsem si je v jeho pregnanci osvojil—, aby ke mně mohlo vpravdě přijít bytí samo.*“³⁶

Bolo naznačené, že prechod od *imanencie* (predmetného bytia) k *transcendencii* (bytiu samotnému) sa uskutočňuje prostredníctvom *skoku*. Hoci budú jednotlivé fázy skoku podrobne rozpracované až v kontexte medzných situácií, už teraz sa odкрýva jeden podstatný rys: skok predstavuje *východisko samotného filozofovania*. Prechod od imanencie k transcendencii nie je len podmienkou možnosti filozofovania, ale zároveň aj jeho základom. Bytie sa tak javí nielen ako umožňujúci predpoklad všetkého predmetného (počiatok), ale aj ako fundamentálna podmienka možnosti filozofovania – procesu, ktorý je predpokladom prechodu od faktického bytia k existencii. Zreteľne sa tým vyjavuje, že práve vďaka bytiu, resp. transcendencii, je možné, aby sa človek stal sebou samým. Stávanie sa autentickou bytosťou je späté so slobodným rozhodnutím daného človeka, práve konceptu slobody bude venovaná nasledujúca kapitola.

³⁶ *Filosofie existence*, s. 137.

4. Sloboda

Cieľom štvrtej kapitoly je teoreticky pripraviť pôdu pre kapitolu nasledujúcu, venovanú problematike filozofickej viery. Filozofická viera a sloboda sú neoddeliteľne späté a jedna bez druhej by sa nezaobišli. Táto kapitola poukazuje na to, že Jaspers chápe pojem slobody vo význame *slobodne prevziať dané tak, akoby bolo vlastné*.

Koncepcia slobody filozofie existencie sa odkláňa od bežného chápania slobody ako *ľubovôle* alebo možnosti konať *podľa vlastnej vôle*. Pravá sloboda je neoddeliteľne spätá s transcendenciou: „*Neboť svoboda je jen s transcendencií a skrze transcendenci*.“³⁷ Jaspers síce uznáva existenciu istých imanentných foriem slobody, no chápe ich ako prejavy *slobody relatívnej*. Príkladom relatívnej slobody je situácia, keď sa jedinec ako faktické bytie a duch nestotožňuje s tým, čo o sebe môže empiricky poznať: „...*když se obemýkající, jímž jsem jakožto faktické bytí a duch, neidentifikuji s tím, co o něm lze poznat*.“³⁸ Iným prejavom *relatívnej slobody* je *sloboda v myslení*, ktorá vrcholí v schopnosti povedať *nie*: „*Je sice i svoboda myšlení, která se stupňuje k absolutní svobodě, v níž mohu od všeho odhlédnout; to je svoboda říkat ne*.“³⁹

Pravá sloboda *vyviera z existencie dosiahnutej v skoku*. V skoku k transcendencii sa človek stáva existenciou a práve v tomto okamihu môže vykonať slobodné rozhodnutie, ktoré je autenticky jeho vlastné, vyplývajúce z hĺbky jeho bytnosti: „*Zde, v tomto skoku k transcendenci, je tedy v myšlenkách uchopeno základní rozhodnutí o samotné mé bytosti, základní rozhodnutí o její skutečnosti*.“⁴⁰ Podľa Jaspersa je skok k existencii vedomým vnútorným konaním, keď človek slobodne prijíma to, čo mu bolo dané: „...*z možnosti bytí sebou, kterou jsem si nestvořil, jsem ve skoku vešel do skutečnosti, v níž si uvědomuji sebe jako zrozeného sebou samým*.“⁴¹ Skutočná sloboda tak nie je svojvoľným výberom možností v rámci imanencie, ale bytostným rozhodnutím, v ktorom človek prekonáva hranice každodennosti a dosahuje svoju pravú dejinne špecifickú existenciu.

³⁷ *Filosofie existence*, s.136.

³⁸ *Tamtiež*.

³⁹ *Tamtiež*.

⁴⁰ *Tamtiež*.

⁴¹ JASPERS, K. *Mezní situace*. Praha: Oikoymenth, 2016, s. 17. (Ďalej citované ako: *Mezní situace*, s. xx.)

5. Filosofická viera

V Jaspersovej mysliteľskej koncepcii zohráva viera významnú úlohu. Jaspers nebol konfrontovaný s hlbokou vierou od mladosti, ale s tradíciou židovskej duchovnosti a religiozity ho zoznámila až jeho manželka Gertruda Mayerová. V čom spočíva Jaspersov akt *filosofickej viery* a ako veľmi sa líši od klasickej predstavy viery, ktorej princípom je žiť na spôsob *Imitatio Christi*?

Napriek hlbkej viere odmieta Jaspers akékoľvek empirické dôkazy Božej existencie, pretože Boh, rovnako ako bytie, nie je rozumovo poznateľným objektom: „*A tak se neustále setkáváme s tím, že Bůh není objektem, poznání, že nemůže být odhalený apodiktickým způsobem. Tím spíše Bůh není předmětem smyslové zkušenosti. Je neviditelný. Nelze jej vidět, lze v něj jen věřit.*“⁴² Boh je výhradne predmetom viery – nie je možné ho vidieť, zobrazíť či nejakým spôsobom zhmotniť. Táto myšlienka však zároveň otvára otázku po základe filosofickej viery.

Základom viery je sloboda človeka: „*Člověk, který si opravdu uvědomuje svou svobodu uvědomuje si současně i Boha. Svoboda a Bůh jsou neoddělitelní.*“⁴³ Pravú slobodu ako identitu s vlastným počiatkom a vieru nemožno oddeliť. Zásadným momentom je, že človek ako slobodná bytosť je daný sám sebe v prítomnosti: „*...jako svobodná bytost neexistuji sám sebou, ale jsem sobě dán v přítomnosti.*“⁴⁴ V tomto bode Jaspers naráža na to, že človek si svoje fyzické bytie sám nestvoril. Narodil sa do nejakého spoločensko-historického kontextu sveta, ten niečo ponúka a iné zas berie. Niektoré veci nedokáže ovplyvniť. Pravá sloboda pramení zo schopnosti odpútať sa od predmetnosti a transcendovať smerom k bytiu: „*Nejvyšší svoboda, svoboda od každého vlivu ze strany světa, je současně spjata nejhlubším způsobem s transcendencí.*“⁴⁵

Pravá sloboda je stotožnená s momentom existencie. Podľa Jaspersa spočíva istota Boha práve v istote slobody. Ak je sloboda dokonca existenciou samou, musí to znamenať

⁴² Úvod do filosofie, s.35.

⁴³ Tamtiež.

⁴⁴ Tamtiež.

⁴⁵ Tamtiež.

nasledovné: „*Jsem si jist, že Bůh je a to s rozhodností, ve které existuji.*“⁴⁶ Viera v Boha teda nie je výsledkom racionálneho dôkazu, ale neoddeliteľnou súčasťou samotnej existencie človeka. Daný jedinec svojou existenciou verí, že Boh je. Boh je zároveň najvyššou transcenciou, ktorá zakladá ľudskú slobodu a existenciu, pričom istotu Božej existencie je možné pociťovať len v autenticknej existencii: „*Nezakouším-li zázrak bytí sebou, pak ovšem nemám žádnou potřebu vztahu k Bohu; spokojím se se skutečností přírody, četnými Bohy a démony.*“⁴⁷

V predchádzajúcich úvahách bolo ukázané, že viera v Boha je spojená s existenciou. Práve v momente, keď je človek v plnosti sám sebou, dokáže podľa Jaspersa pociťovať Boha ako takého. V textoch Jaspers používa pojmy ako najvyššia transcendencia, bytie a Boh. Celá triáda zdieľa rovnaké charakteristiky – nie je možné ich predmetne uchopiť v imanentnom svete, je možné ich pociťovať len v existencii, zakladajú podstatu človeka a jeho sveta, sú nekonečné a všeobjímajúce, a nachádzajú sa mimo rámec empirickej skúsenosti. Rovnaké základné charakteristiky umožňujú Jaspersovi tieto pojmy používať ako synonymá a často to tak činí bez toho, aby na to čitateľa upozornil. V tomto bode sa otvára dôležitý moment: ak sú Boh, transcendencia a bytie synonymá, musí to znamenať to, že Jaspers verí v Božiu existenciu, ktorá je všadeprítomná a je základom samotného sveta. Bolo uvedené, že *bytie je umožňujúcim predpokladom predmetného sveta a fundamentálna podmienka možnosti filosofovania, prostredníctvom ktorého dokáže faktické bytie transcendovať k existencii*. Ak by sa v predchádzajúcej vete pojem *bytie* nahradil pojmom *Boh*, zreteľne by sa ukázala intenzita Jaspersovho aktu filosofickej viery. Boh ako najvyššia transcendencia je tým, na čom stojí celá Jaspersova filosofická koncepcia. Boh a bytie sú jedno, sú podmienkou možnosti filosofovania, ľudského bytia a sveta.

Osobitným znakom Jaspersovej koncepcie filosofickej viery je jej dôsledné odmietnutie sprostredkovaného náboženského vzťahu k Bohu. Nikdy sa totiž neviaže na nejakého prostredníka či náboženstvo. Vždy je dejinne nezastupiteľným činom jednotlivca: „*Víra se neaktualizuje ve člancích víry, formulovaných pro všechny lidi, ani v nějaké historické instituci, téže pro všechny a sloužící jim za prostředníka ve vztahu k Bohu. Je to spíše tak, že se v každé historické situaci uskutečňuje vztah jednotlivce k Bohu přímo, bez nějakého tlumočníka a plně*

⁴⁶ Úvod do filosofie, s.35.

⁴⁷ Tamtiež, s.36.

nezávisle.“⁴⁸ Napriek tomu, že Jaspers je hlboko veriaci, odmieta akýkoľvek sprostredkovaný vzťah medzi človekom a Bohom. Autor sa tak snaží vyhnúť dogmatizmu, ktorý so sebou môžu prinášať svetové náboženstvá. Dokonca pripúšťa aj možnosť toho, že vzťah jednotlivca a Boha sa môže dejinne meniť. Tu sa ukazuje najväčší rozdiel vo viere na spôsob *Imitatio Christi* kde viera znamená nasledovanie Svätého písma, zatiaľ čo pre Jaspersa je viera individuálnym a dejinne premenlivým činom medzi človekom a Bohom: „*Je-li Bůh, pak musí být vnímatelný bezprostředně a bez oklik pro člověka jako jedince.*“⁴⁹ Napokon by sme Jaspersov postoj k viere mohli zhrnúť slovami: „*Pokusit se pojmut Boha znamená vyjasnit víru. Věřit však neznámá vidět. Bůh zůstává vzdálen v otázce. Žít skrze něj neznámá spolehnout se na zajištěné vědění, nýbrž žít tak, že se odvažujeme věřit, že Bůh je.*“⁵⁰ Odvážiť sa znamená žiť inak, a to chce niekedy veľké odhodlanie, no táto odvaha dokáže človeku priniesť istotu, ktorá sa začne zjavovať s príchodom existencie.⁵¹

⁴⁸ Úvod do filosofie, s.37.

⁴⁹ Tamtiež.

⁵⁰ Tamtiež, s.40.

⁵¹ Pre širší kontext k Jaspersovej koncepcii viery a jej vzťahu k existencii a transcencii vid': HEJDÁNEK, L. *Jaspersovo pojetí víry*. Reflexe, 2023, roč. 65, s. 131–138.

6. Situácia a medzná situácia

Predtým, než bude možné pristúpiť k analýze fenoménu utrpenia, je nevyhnutné upriamiť pozornosť na samotný koncept situácií a medzných situácií. Jaspers explicitne zaraďuje utrpenie medzi medzné situácie, a preto je potrebné porozumieť tomu, čím sú, ako vznikajú, čo pre človeka znamenajú a v neposlednom rade, ako sa odlišujú od *situácií „bežných“*. Nasledujúca kapitola sa zameriava na myšlienkové prepojenie doterajších úvah s Jaspersovým učením o medzných situáciách.

Ako východisko ďalšieho výkladu je vhodné uviesť Jaspersovu definíciu situácie: *„Situaci si lze názorně představit jako vzájemnou polohu věcí v prostorově-topografickém uspořádání. Tato prostorově perspektivistická představa nás vede k myšlence situace jakožto skutečnosti pro subjekt, který je na ní zainteresován jakožto pobývání (Dasein)⁵² a pro nějž znamená omezení či hrací pole... Situace neznamena jenom skutečnost určenou přírodními zákony, ale spíše skutečnost nadanou smyslem, která není ani fyzická, ani psychická, nýbrž obojí zároveň, jakožto konkrétní skutečnost, která pro mé pobývání znamená výhodu či ujmu šanci nebo mez.“⁵³*

Situácia je opisovaná ako skutočnosť nadaná zmyslom; tá má význam pre subjekt, ktorý autor označuje ako *pobývanie*. To predstavuje jeden zo spôsobov, ktorými sa obemykajúci demonštruje vo svete. Pobývanie je každodenným bytím človeka v situáciách, pričom zahŕňa jeho fyzické telo, ktoré je nositeľom vedomia a ducha. Situácia môže pre pobývanie predstavovať šancu alebo, naopak, medzu, kedy mu bráni v ďalšom rozvoji. Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že *pobývanie je bytím v situáciách*. Podľa Jaspersa sa pobývanie nemôže pohybovať vo svete bez toho, aby sa nachádzalo v nejakej situácii: *„...nemohu nikdy vystoupit ze situace, aniž bych vstoupil do nějaké jiné.“⁵⁴* V dôsledku toho možno tvrdiť, že zrušenie bytia v situáciách by muselo znamenať úplné zrušenie bytia daného jedinca. Od narodenia až po smrť musí človek nutne nejakej situácii čeliť.

⁵² V texte sú použité dva preklady pojmu *Dasein*. Jan Frei, prekladá *Dasein* ako *faktické bytie vo svete*. Naopak, v texte *Mezní situace* ho Václav Němec prekladá ako *pobývanie*. V ďalšom výklade sa tieto termíny používajú synonymicky.

⁵³ *Mezní situace*, s. 7.

⁵⁴ *Tamtiež*, s. 9.

Pobývanie spravidla prijíma situácie ako danosť, je možné k nim do určitej miery pristupovať *vedome*. Ich jednotlivé stránky sa dajú analyzovať, čo následne umožňuje konať spôsobom, ktorý vedie k ich premene. Za istých okolností je dokonca možné situáciu plánovite privodiť. Situácie, ktoré sú prístupné vedomiu a podliehajú vedomej analýze, sa stávajú predmetom vedeckého skúmania: „*Tak se situace stávají předmětem metodického zkoumání (...); ekonomie zkoumá zákonitosti nabídky a poptávky, které se v dané situaci uplatňují (...); historická věda zkoumá jedinečné podoby situací nadané významem.*“⁵⁵ Napriek tomu, že pobývanie môže vstupovať do situácií aktívne, nie je schopné postihnúť ich v celej komplexnosti. Preto sa v každej situácii ukrýva *prísl'ub neurčitej budúcnosti*.

Či už pobývanie pristupuje k situáciám aktívne alebo pasívne, vždy zastáva rolu ich *spolupracovníka*: „*Jsem opět konfrontován se svým jednáním v jeho důsledcích jako se situací, jejímž jsem spoluvůrcem a která je nyní daností.*“⁵⁶ Je dôležité zdôrazniť, že aj pasivita predstavuje formu jednania, prostredníctvom ktorej pobývanie spoluvytvára situáciu. Človek je vždy konfrontovaný s *dôsledkami toho, ako jedná*. Jaspers neustále, či už priamo alebo nepriamo, apeluje na nevyhnutnosť aktívneho jednania. Ak chce pobývanie svoj život určitým spôsobom zmeniť, musí ho *vedome uchopiť* a vytvárať východiská k premenám situácií. Ani neurčitá budúcnosť, či zdanlivý neúspech, by človeka nemali odradiť od aktívneho jednania.

Pomocou racionálneho skúmania a vedeckých metód sa otvára možnosť analyzovať a premieňať situácie. V každodennom živote však niekedy dochádza ku konfrontácii so situáciami, ktoré nemožno prostredníctvom analýzy premeniť či plánovite privodiť. Zvyčajne ide o situácie, ktoré do ľudského života neprinášajú nič pozitívne. Pri pokuse v nich jednať človek často naráža na akúsi hranicu, ktorú nedokáže prekročiť a všetky rozumové súdy pred nimi zlyhávajú. Takéto situácie často hlboko zasiahnu ľudské vnútro a jednotliviec, akoby ochromený, stojí pred realitou, ktorej nedokáže okamžite čeliť alebo na ňu adekvátne reagovať. Jaspers ich označuje ako medzné situácie: „*Mezní situace jsou nepřehlédnutelné; v našem pobývání už za nimi nevidíme nic jiného. Jsou jako zeď, na niž narážíme, na niž ztroskotáváme. My sami je nemůžeme změnit, ale pouze přivést k jasnosti, aniž bychom je mohli vysvětlit nebo*

⁵⁵ *Mezní situace*, s. 9.

⁵⁶ *Tamtiež*.

odvodit z něčeho jiného.“⁵⁷ Po objasnení pojmu situácie a základnej charakteristiky medzných situácií možno pristúpiť k analýze ich podstaty.

V rámci systematiky rozlišuje Jaspers päť medzných situácií, ktoré sa *nemenia*, ale nadobúdajú rôzne podoby. Patria k nim: *smrť, utrpenie, boj, vina a fakt, že pobývanie je vždy v určitej situácii*.⁵⁸ Medzné situácie nie sú priamo prístupné vedomiu. Hoci ich pobývanie prostredníctvom vedomia dokáže identifikovať a pomenovať, nedokáže ich prekročiť. Často sa stáva, že pobývanie sa snaží danej medznej situácii vyhnúť, a to tak, že pred ňou doslova zatvára oči a predstiera, akoby medzná situácia neexistovala. Alebo, naopak, si uvedomuje vážnosť situácie, no kvôli tomu, že na všetko reaguje plánovaním a prepočtom, je podľa autora odsúdené na nekonečné dumanie a bezmocnosť: „*Mezní situace už není situací pro vědomí vůbec, protože ji vědomí jakožto vědoucí a účelově jednající bere na vědomí pouze objektivně, nebo se jí vyhýbá, ignoruje ji a zapomíná na ni. Vědomí zůstává uvnitř hranic a je neschopno přiblížit se třeba jen tázavě ke svému počátku*.“⁵⁹ Aby sa vôbec bolo možné s medznou situáciou vyrovnáť, je potrebné na ňu reagovať iným spôsobom.

Na medzné situácie reaguje pobývanie tak, že sa stáva existenciou, ktorá je v ňom možná, pretože za pomoci vedenia sú tieto situácie uchopiteľné len povrchné: „*Věděním jsou tyto situace uchopitelné pouze vnějškově: jedině existenci mohou být pocíťovány jako skutečnost*.“⁶⁰ Skôr než sa pristúpi k detailnejšiemu rozboru jednotlivých medzných situácií, je vhodné objasniť pojem *medza* a jej základnú funkciu. Medza je bodom, na ktorý pobývanie v procese stávania sa existenciou naráža. Ide o jednu z imanentných situácií nachádzajúcich sa vo svete, prostredníctvom ktorej sa otvára možnosť transcendencie. Jaspers ju charakterizuje slovami: *být ještě imanentní a již odkazovat k transcendenci*.⁶¹ Medzu možno chápať ako šifru – výraz obemykajúceho, ktorý na človeka rôznym spôsobom dolieha, a je len na ňom, či sa nechá osloviť jej výzvou. Tam, kde vedomie a racio narážajú na svoje hranice, nastupuje filosofická reflexia medznej situácie, ktorá dokáže so šifrovaným jazykom transcendencie pracovať, a tým presvetľovať nepriehľadné medzné situácie. To, že pobývanie narazí na

⁵⁷ *Mezní situace*, s. 10.

⁵⁸ Bežná situácia sa môže stať medznou a to práve kvôli prísľubu neurčitej budúcnosti.

⁵⁹ *Tamtiež*.

⁶⁰ *Tamtiež*, s. 11.

⁶¹ *Tamtiež*.

medznú situáciu, ešte nezaručuje prechod k existencii; predstavuje len možnosť priblíženia sa vlastnému základu.

V jednej z predchádzajúcich bolo poukázané na tzv. *stupne skoku*, ktoré sú prostriedkom k tomu, aby sa pobývanie mohlo stať existenciou: „*Zatímco pobývání je otázka po bytí v mezních situacích cizí, „bytí sebou“ si v nich může uvědomit bytí skrze skok: vědomí, které o mezních situacích jinak jen ví, může být naplněno jedinečným, dějinným a nezastupitelným způsobem.*“⁶² Práve prostredníctvom jednotlivých stupňov skoku môže pobývanie prerásť v existenciu, ktorá sa dokáže vzťahovať k transcencii, a to tým spôsobom, že si ju uvedomuje nielen ako vlastný počiatok, ale aj počiatok všetkého, čo ju obklopuje. V momente prežitku tohto spojenia sa pobývanie stáva existenciou, ktorá je schopná dejinne nezastupiteľného samostatného jednania. Človek sa tak stáva aspoň *na malý okamih* plne autentickou bytosťou, stáva sa tým, kým naozaj je. Výraz *na malý okamih*, použitý v predchádzajúcej vete, má kľúčový význam, pretože vystihuje dočasnosť momentu autentického bytia. Z existencie sa znovu stáva pobývanie a človek opätovne upadá do každodennosti. Avšak potom ako sa faktické bytie dotkne vlastnej autenticity, získava každodennosť úplne iný ráz ako pred tým. Dôsledkom tzv. stupňov skoku je to, že pobývanie dokáže aspoň na chvíľu pocítiť vlastnú autenticitu. Otázkou však zostáva, akým spôsobom tieto stupne prebiehajú.

Jaspers rozlišuje tri stupne skoku *od pobývania k existencii*, ktoré sú vzájomne podmienené a jeden nemôže vzniknúť bez druhého. Preto je nutné ich uchopiť ako neoddeliteľne prepojený proces filozofickej reflexie sveta a ľudského života v ňom:

1. *Osamelosť punktuálneho ja vo vedení – filozofické myslenie v obrazoch sveta*

Prvým skokom je *osamelosť punktuálneho ja vo vedení*, ktoré Jaspers v jazyku filozofickej reflexie nazýva *filozofické myslenie v obrazoch sveta*. Pobývanie sa pokúša o tzv. nesituačné vedenie, pričom sa snaží o oprostie sa od sveta a každodennej zahlcujúcej skúsenosti a vykonáva akýsi pohyb, ktorým metaforicky vystupuje *nad seba* a snaží sa nezainteresovane vnímať to, čo sa okolo neho deje: „*V nechuti účastnit se shonu života mám možnost být ve světě, a přesto zároveň vně světa, jestliže – nikoli sice*

⁶² *Mezní situace*, s. 11.

jakožto pobývání, ale v myslicím uvažování – proniknu k archemidovskému bodu, z něhož vidím to, co jest a vím o tom.“⁶³ Pre Jaspersa tento skok spočíva v absolútnej osamelosti, ktorá je *univerzalitou vôle po vedení*. Pobývanie sa odpútava od každodennosti a vedome reflektuje svoje bytie vo svete, pričom jeho oporným bodom sa stáva vedomie: *„Neotřesitelně hledím na pozitivní skutečnost, kterou poznávám jako platnou, a v tomto vědění jsem si jist svým bytím.*“⁶⁴ Toto odpútanie sa od každodennosti nie je definitívne, predstavuje pre pobývanie prípravu pre opätovný vstup do sveta.

Pobývanie si prostredníctvom punktuálnej osamelosti uvedomuje, že sa nachádza vo svete, a svet je neoddeliteľnou súčasťou jeho bytia, pretože sa v ňom pohybuje ako fyzická bytosť. Telo je podstatné pre uskutočnenie existencie a nie je možné sa ho zbaviť. Zároveň pobývanie plne reflektuje to, že vo svete sa nachádzajú situácie, ktoré nie sú vedomiu priehľadné, a preto ich môže uchopiť výlučne existenciálnym spôsobom. Vyjavuje sa, že: *„bytí světa, které mohu opustit díky svému vědění, je jen jedna specifická dimenze bytí odlišná od existence, od níž se nemohu oprostit tím, že o ní uvažuju, nýbrž již mohu pouze být či nebýt.*“⁶⁵ Punktuálna osamelosť predstavuje jednu z nevyhnutných podmienok k tomu, aby sa pobývanie mohlo stať existenciou. Prostredníctvom tejto osamelosti si pobývanie uvedomuje, že ak chce pocítiť vlastnú autenticitu, nemôže sa vzdať sveta, ale je nevyhnutné, aby doň opäť vstúpilo. Vstupuje do neho práve s otvorenosťou pre medzné situácie: *„Pouze ten, kdo byl absolutně sám, se může stát existencí.*“⁶⁶ Moment punktuálnej osamelosti nie je možné nahradiť žiadnym sprostredkovaným poznaním, každé pobývanie ho musí zažiť samé. Tento typ osamelosti si nemožno mýliť s osamelosťou, ktorá pramení z nedostatku medziľudských vzťahov. Tým, že sa pobývanie vracia z osamelosti späť do sveta, realizuje druhý skok smerom k *presvetľovaniu existencie*.

2. Presvetľovanie existencie ako filosofujúce myslenie

⁶³ *Mezní situace*, s. 12.

⁶⁴ *Tamtiež*, s. 13.

⁶⁵ *Tamtiež*, s. 14.

⁶⁶ *Tamtiež*, s.17.

Druhý skok spočíva v tzv. *presvetľujúcom uvažovaní*. Toto uvažovanie ešte nie je *existenciálnym uskutočnením*, pretože konečná a skutočná medzná situácia v živote pobývania ešte nie je prítomná. Faktické bytie cez *filosofické premýšľanie osvetľuje medzné situácie*, ktoré sú vedomiu ako takému nepriehľadné. Medzné situácie sú uchopované podobne ako situácie a medznými sa stávajú až za pomoci premeny v pobývaní: „*Ačkoli mezní situace jsou uchopovány rovněž objektivně jakožto situace, které existují pro člověka, stávají se vlastně mezními situacemi až vykonáním jedinečné proměny, při níž se existence ujišťuje o sobě samé a jež propůjčuje nezaměnitelný ráz jejímu zjevování.*“⁶⁷ Práve v tomto bode môže pobývanie podľa Jaspersa *artikulovať svoju rozhodnosť*.⁶⁸ V druhom skoku nadobúda vedomie toho, že je v ňom existencia možná; cíti, že je blízko, no vie, že sa môže skutočne naplniť až v konfrontácii s reálnou medznou situáciou.

Prvé dva skoky tak možno chápať ako predbežnú prípravu na skutočný vstup medznej situácie do života. Pobývanie sa môže pripraviť na to, že do jeho života vstúpi medzná situácia. Táto príprava spočíva v tom, že faktické bytie sa neustále zacvičuje vo *filosofickom myslení*, neberie život ako niečo dané, ale neprestajne si kladie otázky a uvedomuje si, že nie je limitované len imanentnou sférou bytia. Zároveň však nemožno vylúčiť, že prvé dva skoky sa začnú uskutočňovať až v momente, keď na pobývanie začne naliehať samotná medzná situácia.

3. Skutočná existencia – filosofický život existencie

Posledným, tretím a finálnym skokom je *skutočná existencia*, inými slovami, *filosofický život existencie*. Konečný skok predstavuje okamih, kedy sa pobývanie plne stáva existenciou, ktorú v sebe predchádzajúcimi skokmi vzbudzovalo. Je dôležité zdôrazniť, že *stávanie sa existenciou je náročným a hlbokým vedomým vnútorným konaním*, aktom, ktorý nemožno uskutočniť náhle a bez vlastného pričinenia: „*Skok k existenci je vědomím vnitřním konáním, jímž přecházím z předchozího stavu do stavu následujícího, takže jeho původcem jsem sice já sám jakožto svůj vlastní počátek, ale takovým způsobem, že již na začátku vím o sobě jako o tom kdo jsem byl: z možnosti sebou, kterou jsem si nestvořil, jsem ve skoku vešel do skutečnosti, v níž si uvědomuji*

⁶⁷ *Mezní situace*, s. 13.

⁶⁸ *Tamtiež*, s.18.

sebe jako zrozeného sebou samým.“⁶⁹ V momente, keď sa pobývanie stáva existenciou, vyvstáva ústredný rys Jaspersovej filosofie – *vedomie slobodného prijatia vlastnej situovanosti vo svete*. Jedinec si uvedomuje vlastnú podmienenosť – to, že si svoje narodenie nezvolil a že sa nachádza v historickom kontexte, ktorý nemôže svojvoľne meniť. Existencii sa táto zdanlivá obmedzenosť nestáva prekážkou, ale výzvou k autentickému uskutočneniu vlastnej bytnosti. Aj keď na jedinca dolieha ťažoba sveta, aj keď je vystavený nevyhnutnosti dejín a obmedzeniam vlastného bytia, predsa len, a práve vďaka tomu, môže uskutočniť existenciu v jej celistvosti. Slovné spojenie „*ja-sám*“ tak nadobúda silný význam – už neznamená len izolovanú individualitu, ale zodpovedné uchopenie vlastného bytia, ba až zhostenia sa ho v celej šírke, kedy sa zdanlivá obmedzenosť sveta stáva východiskovým bodom ľudskej existencie. Práve v tomto bode nastáva ono niekoľkokrát spomínané, dejinne špecifické a nezameniteľné rozhodnutie, keď pobývanie prijíma danosť ako niečo vlastné a v momente existencie sa rozhoduje len samo za seba.

Skutočná existencia je fenomén, ktorý podľa Jaspersa nie je možné vyjadriť slovami: „*Skutečná existence je dějinnou skutečností, která se přestává vyjadřovat slovy. Její myšlení přesahuje vědění o světě a filosofující myšlení o možném.*“⁷⁰ Neschopnosť vyjadriť skúsenosť skutočnej existencie slovami sa môže na prvý pohľad javiť ako ťažko uchopiteľná. Práve bode ešte zreteľnejšie vystupuje do popredia hlboko individuálna povaha existencie, vedie k nej výlučne vlastná, nezastupiteľná existenciálna skúsenosť. Nezachytiteľnosť momentu skutočnej existencie v jazyku ďalej podčiarkuje aj skutočnosť, že sa nachádza mimo oblasť predmetného myslenia – Jaspers to opisuje nasledujúcimi slovami „*tam, kde má myšlení své nekryté křídlo.*“⁷¹ Ďalšou špecifickou vlastnosťou existencie je, že pobývanie sa jej môže dotknúť len prostredníctvom vlastného prežitku, nie racionálnym poznaním. Opäť je zdôraznená, nevyhnutnosť oprostenia sa od „*klasického*“ typu myslenia, nerobiť veci len preto, že sa vyplatia, nekalkulovať, ale uskutočniť dejinne špecifické rozhodnutie, ktoré bude vyvierať z najhlbších vnútorných potrieb daného jedinca. Hoci toto rozhodnutie nemusí byť spoločensky akceptované alebo konvenčné.

⁶⁹ *Mezní situace*, s. 17.

⁷⁰ *Tamtiež*, s. 18.

⁷¹ *Tamtiež*.

Človek sa ako pobývanie nachádza v situáciách, zatiaľ čo ako možná existencia sa ocitá v situáciách medzných. Napriek tomu, že prostredníctvom medzných situácií možno pocítiť spojenie s transcenciou, nemožno vystúpiť z faktického bytia vo svete. Práve naopak, pobývanie neustále osciluje medzi transcenciou a faktickým bytím. Tým podľa Jaspersa zakúša *nezrušiteľnú podvojnú svetá*: „*Již nejsem ve světě, a přesto existuji pouze potud, pokud se vyjevují ve světě.*“⁷² Táto podvojnú je základným rysom štruktúry pobývania, pretože práve vďaka nej môže pobývanie pocítiť onen slovami nevyjadriteľný prechod od imanencie k transcencii. Akonáhle by bola podvojnú svetá zrušená, zanikla by možnosť prechodu *od pobývania k existencii*. Práve vďaka podvojnosti ľudia žijú v zdanlivom rozpore, ktorý má antinomickú povahu⁷³: „*Vše ve světě je zdánlivě lhostejné a zároveň má rozhodující důležitost; existenciálně jsem nadčasový tím, že ve vyjevování existence zůstávám veskrze časový; čas je nepodstatný, avšak ve vyjevování existence nabývá absolutní závažnosti tím, že v něm dochází k rozhodnutí; vášně jednání se pojí s vědomím, že vše je nicotné, a přece je tím vážnost konání prohloubena, nikoli ochromena.*“⁷⁴

Na záver kapitoly je vhodné vrátiť sa k systematickému prehľadu medzných situácií. Ako bolo uvedené, Jaspers rozlišuje päť základných medzných situácií:⁷⁵

1. *Smrť*
2. *Utrpenie*
3. *Boj*
4. *Vina*
5. *Ako pobývanie som vždy v určitej situácii*

⁷² *Mezní situace*, s. 19.

⁷³ Viac vid'. kapitola 7.

⁷⁴ *Tamtiež*, s. 20.

⁷⁵ Bližšie sa problematike medzných situácií venuje Alfons Grieder, ktorý ich podrobuje kritickej analýze vid': GRIEDER, Alfons. *What are Boundary Situations? A Jaspersian Notion Reconsidered*. Journal of the British Society for Phenomenology, 2009, roč. 40, č. 3, s. 330–336. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071773.2009.11006692>

Zatiaľ čo prvým štyrom medzným situáciám bude určená samostatná kapitola, nasledujúca pasáž sa sústreďí na piatu z nich. Skutočnosť, že *pobývanie sa nachádza vždy v určitej situácii*, predstavuje základnú medznú situáciu, ktorá spočíva v tom, že človek žije v konkrétnom historickom čase, má určité sociálne postavenie, danosti, je ženou alebo mužom a podobne. Ide prevažne o aspekty života, ktoré nemožno ovplyvniť, alebo sa dajú zmeniť len veľmi pomaly: „*Mezní situace spočívá v tom, že jsem v úžině svých daností vázán na jedinečné okolnosti...*“⁷⁶ Aj v tejto „úžine daností“ však zostáva priestor v podobe neurčitej budúcnosti. Zároveň sa v nej nachádza „*neklid, pramenící se skutečnosti, že ještě nenastává to, co musím rozhodnout já sám*“⁷⁷, no takisto aj „*svoboda převzít dané tím, jako kdyby bylo chtěné*.“⁷⁸ Na jednej strane sú dané okolnosti, s ktorými je potrebné pracovať a uskutočňovať rozhodnutia, hoci ich dôsledky jedinec nie je schopný predvídať. Opätovne sa tak objavuje fenomén slobody, ktorý nespočíva v ľubovôli, ale v odhodlaní prijať to, čo už nemožno zmeniť, a práve toto prijatie sa stáva východiskovým bodom k procesu stávania sa sebou samým.

Medzná situácia kedy sa *pobývanie nachádza vždy určitej situácii*, privádza k vedomiu dejinnosť ako takú. Jednotlivé medzné situácie (*smrť, boj, utrpenie a vina*) postihujú každého v rámci špecifickej dejinnosti. Prostredníctvom medzných situácií je možné zakúsiť *bytie-obemykající-transcendenciu(Boha)* ako také: „*Cesta našeho zpřítomňování mezních situací tedy vede od určité a konečné dějinnosti existence přes jednotlivé mezní situace až k neurčité a absolutní dějinnosti, jak ji lze pocítit v universální mezní situaci veškerého pobývání*.“⁷⁹ Okrem toho, že v medzných situáciách možno zakúsiť to, kým človek skutočne je v rámci svojej špecifickej dejinnosti, je zároveň možné pocítiť aj samotné bytie ako počiatok. Preto majú medzné situácie popri existenciálnom rozmere aj rozmer metafyzický.

⁷⁶ *Mezní situace*, s. 21.

⁷⁷ *Tamtiež*.

⁷⁸ *Tamtiež*.

⁷⁹ *Tamtiež*, s. 22.

7. Antinomická štruktúra pobývania

V predchádzajúcich kapitolách sme videli, že v momente, keď sa myslenie snaží osvetliť bytie ako celok, zaplieta sa do neriešiteľných antinómií. Antinómie predstavujú nezlučiteľnosti alebo rozpory, ktoré nedokážeme racionálne vyriešiť. Zaplietame sa do nich práve vtedy, keď sa pokúšame aplikovať kategórie nášho rozumu na to, čo presahuje hranice empirickej skúsenosti. V praxi sa antinómie prejavujú ako rôzne typy paradoxov. Antinomická štruktúra pobývania súvisí s podvojnou samotného života a pre Jaspersa predstavuje neoddeliteľnú súčasť ľudskej existencie. Človek má faktické telo, ktoré je viazané na svet a život v ňom, no jeho skutočná existencia sa týmto prejavom nevyčerpáva. Pobývanie v sebe vždy nesie napätie medzi tým, čo je *dané*, a tým, čo sa otvára ako *možnosť*. Medzné situácie, v ktorých sa človek ocitá, sú plné protikladov, s ktorými sa nedá ani úplne zmieriť, ani ich vyriešiť: „*Svoboda je väzaná na závislosť, komunikace na osamělost, dějinné vědomí na pravdu obecnou, já sám jakožto možná existence jsem vázán na vyjevování mého empirického pobývání.*“⁸⁰ Každý človek je uvrhnutý do týchto rozporov, ktoré sú vlastné ľudskému spôsobu bytia.

Pobývanie sa môže stať existenciou len prostredníctvom konfrontácie s antinomickou štruktúrou. Antinomickú štruktúru pobývania je možné považovať za nevyhnutnú podmienku možnosti existencie. Jej prítomnosť ukazuje, že transcendencia nie je prístupná ako stabilný objekt poznania, ale len ako niečo, čo sa vynára v napätí, v neustálom pohybe a prekonávaní protikladov. Štruktúra sa objavuje v momente, keď narážame na hranice rozumového poznania. Je uchopiteľná len vtedy, keď človek v sebe prebudí možnú existenciu, nepoddá sa jednej ani druhej strane daného rozporu, ale plne si ho uvedomí a vedome osciluje medzi jeho pólmi. Jaspers tvrdí, že keby antinómie neexistovali, zanikla by možnosť existencie ako takej – a tým aj schopnosť zakúsiť bytie: „*Protože je tedy právě bytí zakoušeno pouze v mezní situaci, anebo není zakoušeno vůbec, tak by ve světě bez antinomii, ve světě s trvalou, objektivně se vyskytující absolutní pravdou, existence přestala být a s ní i bytí v pobývání, pro nějž je přístupná transcendence.*“⁸¹ Antinomická štruktúra nie je prekážkou, ale podmienkou, v ktorej sa otvára prístup k transcencii.

⁸⁰ *Mezní situace*, s. 96.

⁸¹ *Tamtiež*, s. 99.

8. Jednotlivé medzné situácie v kontexte filosofie existencie

Po systematickom rozbere medzných situácií a ich antinomickej štruktúry nasleduje zameranie sa na ich konkrétne podoby. V diele *Mezní situace*, o ktoré sa opiera najväčšia časť predkladanej bakalárskej práce, sa Jaspers bližšie zaoberá nasledujúcimi medznými situáciami: *smrťou, utrpením, bojom a vinou*. Poradie, v ktorom ich autor uvádza, je v tejto práci upravené z čisto praktických dôvodov. Medzná situácia *utrpenia*⁸² bude uvedená ako posledná, keďže predstavuje kľúčový bod predkladanej práce a zároveň je na ňu kladený najväčší dôraz.

Skôr než bude možné pristúpiť k výkladu jednotlivých medzných situácií, je nevyhnutné upozorniť na niekoľko kľúčových aspektov, ktoré podmieňujú ich správne pochopenie. Prvým z nich je možné rozdelenie štyroch vyššie uvedených medzných situácií do dvoch základných skupín: prvú tvoria situácie, ktoré ľudia *navodzujú ich spolupôsobením*, a to boj a vina, a do druhej skupiny patria situácie smrti a utrpenia, ktoré *vznikajú bez ľudského spolupôsobenia*. Boj a vina sa stávajú medznými situáciami tým, že sa na nich človek aktívne podieľa a de facto bez nich nemôže existovať, zatiaľ čo smrť a utrpenie buď jedinec berie, alebo neberie na vedomie: „*Smrt a utrpení existenciálně uchopuji v situaci, kterou prostě беру на вѣдомі. Бој а вину musím nejprve sám spoluvytvářet, абыч si je poté, když v nich stojím jako v mezní situaci, existenciálně uvѣdomil а jakýmkoli způsobem je osvojil.*“⁸³ Či už medzné situácie vznikajú spolupôsobením, alebo nie, je nutné im určitým spôsobom čeliť.

Ďalším nevyhnutným aspektom je komunikácia. Tá v Jaspersovom myslení zohráva zásadnú úlohu, pričom jej význam najzreteľnejšie vystupuje v medzných situáciách smrti a boja. Komunikácia zastáva ústrednú úlohu pri vedení filosofického života, ku ktorému je možné sa podľa Jaspersa dopracovať dvomi cestami, a to zmienenou *komunikáciou a meditáciou*.⁸⁴ Pred samotným rozborom významu komunikácie je na mieste pripomenúť si, čo pre Jaspersa znamená viesť filosofický život: „*Brát vážně svou zkušenost s lidmi, štěstí i bolest, úspěchy i prohry, temnotu i zmatek, nezapomínat, nýbrž se vnitřně uzpůsobovat, neodvracet se, nýbrž se projasňovat – to je filosofické vedení života.*“⁸⁵

⁸² Jaspers uvádza utrpenie ako druhé v poradí.

⁸³ *Mezní situace*, s. 65.

⁸⁴ *Úvod do filosofie*, s. 91.

⁸⁵ *Tamtiež*.

To, že každý⁸⁶ jedinec dokáže viesť *filosofický život na spôsob existencie*, demonštruje Jaspers na koncepte *filosofickej usebranosti*.⁸⁷ *Usebranost* spočíva v obrate do seba, k bytiu samotnému, a realizuje sa prostredníctvom troch krokov: *sebareflexie*, *transcendujúceho usebrania*⁸⁸ a tzv. *sprítomnenia úlohy*, pričom tieto kroky by mali vyústiť do toho, čo Jaspers nazýva *otvorenou komunikáciou*. *Sebareflexia* sa zakladá na sprítomňovaní každodenných činností a reflektovaní tradície. V *transcendujúcom usebraní* nastáva u jednotlivca uvedomovanie si vlastného bytia a následné presvedčenie sa o božskom; pomocou básní a umenia čítame šifry bytia, pokúša sa o pocítanie toho, čo je večné v čase, snaží sa dotknúť sa bytia. V pozadí tohto procesu je pripomienka vlastného života a s ním spojených povinností. Takto chápané *usebrání*, ktoré – na rozdiel od skúsenosti náboženského spoločenstva – realizuje človek úplne osamote, ešte nie je dovŕšené; zatiaľ zostáva záležitosťou konkrétneho jedinca.

Človek je však tvorom spoločenským a neoddeliteľnou súčasťou jeho života je práve komunikácia. K dovŕšeniu filosofického života ako takého je nutné to, aby to, čo jednotlivec nadobudol v *usebraní*, pretransformoval do komunikácie: „*Co se totiž neuskuteční v komunikaci, nemá dostatečně pevný základ. Pravda začíná u dvou.*“^{89 90} Filosofické vedenie života preto vyžaduje otvorenú komunikáciu medzi existenciami, ktorá je založená na neustálom spochybňovaní toho, čo si daný jedinec myslí, že je správne a pravdivé. Je naozaj dôležité v tom celom sledovať nikdy nekončiaci proces cesty, ktorá je dovŕšená v momente smrti. Ak sa *usebrání* uskutoční v trojakej podobe a je prehĺbené otvorenou a neobmedzenou komunikáciou, nastane podľa Jaspersa to, čo si človek nemôže vynútiť: „...*čirost mé lásky, skrytý vždy nejistý požadavek božského, zjevnost bytí a spolu s tím možná i klid v nestálém neklidu našeho života, důvěra v základ věcí i přes strach z neštěstí, pevnost rozhodnutí*

⁸⁶ Každý kto o to stojí a pracuje na sebe, v každom je tá možnosť.

⁸⁷ Pojem *usebranost* je použitý v pôvodnom českom znení, pretože slovenský ekvivalent nedokáže plne vystihnúť význam pôvodného pojmu.

⁸⁸ *Úvod do filosofie*, s. 92

⁸⁹ *Tamtiež*.

⁹⁰ Karl Jaspers nenazerá na pravdu ako na všeobecne platnú zhodu: „*Cílem není všeobecně platná správnost, nýbrž pravda v přítomné situaci jakožto pravda bytí, která se uskutečňuje v této komunikaci.*“ (*Mezní situace*, s. 83)

v nestabilitě vášní, spolehlivost důvěry ve svádějících okamžicích tohoto světa.“⁹¹ Filosofický život nachádza svoje dovŕšenie v komunikácii.

V predchádzajúcom výklade boli predstavené, ktoré medzné situácie si vytvára človek sám a ktoré naopak musí prijať ako danosť. Zároveň bola zdôraznená dôležitosť komunikácie vo vedení filosofického života ako takého. Takúto otvorenú komunikáciu však môže viesť len existencia s existenciou. Človek sa môže existenciou stať prostredníctvom medzných situácií, nasledujúca časť je zameraná na ich konkrétne podoby.

8.1.Boj

Boj je prvou medznou situáciou, na ktorú bude v nasledujúcom výklade zameraná pozornosť. Podľa Jaspersa ho realizuje všetko živé, často bez vedomia toho, že tak koná. Takýto boj je možné si predstaviť ako tzv. *boj o pobývanie*, v ktorom sa skrýva nielen snaha o *pretrvanie*, ale aj úsilie o *rast a rozmnožovanie*. Každá živá bytosť bojuje o prežitie, chce rozširovať svoje pôsobisko vo svete. Všetko sa deje na úkor niekoho či niečoho iného. Okrem nevedomého boja o pretrvanie sa vo svete vyskytuje aj boj vedomý: „...*Vedomý boj, při němž si bereme na mušku protivníka, se vede o šíři prostoru k pobývání.*“⁹² Tento typ boja sa objavuje pri utváraní štátov či spoločenstiev, a často sa pri ňom používajú prostriedky násilia. Výsledkom je vzťah *vítěz-porazený*, pričom porazená strana uprednostnila prežitie a ujala sa roly podriadeného. Jaspers hovorí, že: „*V takových relativně fixovaných mocenských poměrech je každý jednotlivec již samým zrozením postaven na určité místo, které je jeho východiskem.*“⁹³ Každé pobývanie má dejinne určené, kam patrí, a je na ňom, akým spôsobom bude viesť boj a rozširovať svoje pôsobenie vo svete.

Ďalším typom boja, ktorý nám Jaspers predstavuje, a ktorý je do veľkej miery zaujímavý a fascinujúci, je boj z *duchovnej idey a existencie* – ide o tzv. boj bez násilia: „*Zde již nemá boj charakter faktu materiálně podmíněného druhu, nýbrž stává se v pobývání počátkem zjevování vlastního bytí sebou.*“⁹⁴ Tento agón je prostý násilia a je nekonečný. Odohráva sa

⁹¹ *Úvod do filosofie*, s 93.

⁹² *Mezní situace*, s.66.

⁹³ *Tamtiež*, s. 67.

⁹⁴ *Tamtiež*.

prostredníctvom komunikácie⁹⁵ a jeho hlavným prostriedkom je tzv. *spochybňovanie*. *Spochybňovanie* nemožno chápať ako akt, ktorý uvádza do neistoty s cieľom znemožniť druhého. V Jaspersovom ponímaní ide o tzv. *spochybňovanie skrz postavenie a mieru*, pričom *spochybňovanie* má podpornú funkciu, *prebúdzá, podnecuje a stáva sa zdrojom výkonov, protivník dáva protivníkovi to, čo získal*. Podľa Jaspersa je tento boj zbavený násilia pôvodnejší než ten, ktorý je spojený s násilím a slúži na materiálne účely. Ak je boj vnímaný len ako akt agresie, nie je možné naplniť jeho pôvodný potenciál. Jaspers totiž vníma *boj z duchovnej idey a existencie* ako podstatu a hybnú silu života.

Do popredia vyvstávajú dva odlišné typy boja - *boj spojený s násilím* a *boj v láske*. Oba tieto módy majú tvorivý potenciál. *Boj spojený s násilím*, síce na jednej strane obmedzuje, ale na druhej strane vytvára priestor pre realizáciu. *Boj v láske* je spojený síce so *spochybňovaním*, no je vedený tzv. *vôľou k zjavnosti*, kedy má ono *spochybňovanie* charakter kladenia otázok, ktoré presvetľujú cestu filosofického myslenia a vedú človeka k vlastnému základu. Prečo je ale dôležitým aspektom v druhom type boja práve *láska*. Jaspers tvrdí, že: „*V lásce se lidé odvažují uvést se beze zbytku v pochybnost, aby pronikli ke svému počátku tím, že se v neúprosném prosvětlování stávají pravdivými. Tento boj je vyjevováním existence podmínkou jejího uskutečnění...*“⁹⁶ Láska je dôležitá práve preto, že ľudia, ktorí medzi sebou cítia určitý typ lásky, pristupujú k sebe ako k seberovným. Takýto vzťah by mal byť prostý všetkých typov nadradenosti.

Jaspers zároveň akcentuje, že boj sa neodohráva len vo *vzájomnom vzťahu medzi bytosťami*, ale aj v *jednotlivom indivíduu*. Pri tom, ako sa pobývanie stáva existenciou bojuje voči tomu čím je v každodennosti, aby sa mohlo vyslobodiť a transcendovať k počiatku: „*Eliminuji v sobě možnosti, znásilňuji své pudy, formuji své vlohy, zpochybňuji to, čím jsem se stal, a uvědomuju si, že jsem jen tehdy, když nepojímám své bytí, jako své vlastnictví.*“⁹⁷ Netreba zabudnúť, že stať sa v plnosti existenciou je naozaj dlhý proces, v ktorom človek často musí bojovať sám so sebou. Aj tento boj by však mal byť prostý násilia a jedinec by ho mal realizovať

⁹⁵ Podrobnejšie k odlíšeniu Jaspersovej existenciálnej komunikácie od bežného typu komunikácie pozri: SIKORA, Ondřej. Odevzdání bez přijetí? K motivu existence mezi Jaspersem a Patočkou. *Reflexe*, 2023, roč. 65, s. 181–196.

⁹⁶ *Mezní situace*, s. 68.

⁹⁷ *Tamtiež*.

predovšetkým z lásky k sebe samému. Podoby boja, ktoré sme si predstavili, sú samostatné entity, ale počas života sa rôzne prelínajú a jedna prechádza v druhú, čo svedčí o ich neoddeliteľnosti: „Navzdory bytostné různosti přechází jedna podoba boje v druhou v náhlém obratu, a to buď sklouznutím láskyplného boje v donucující boj, nebo překonáním násilného boje v náhlém dotyku s existencí.“⁹⁸

8.2.Vina

Podľa Jaspersa je život človeka nevyhnutne zasiahnutý vinou: „Tím, že svým pobýváním připouštím, aby se mé životní podmínky utvářely v boji s druhými a za působení příkoří druhým, nesu vinu za to, že žiji díky vykořisťování, jakkoli sám za zajištění předpokladů nutných k životu platím cenou vlastního utrpení, námahy v práci a konečně svým zánikem.“⁹⁹ Aj napriek tomu, že jedinec počas života trpí tým, že znáša dôsledky vlastných, nedokáže sa viny zbaviť. Neustálu zaťaženosť vinou spôsobuje skutočnosť, že možnou existenciou sa človek stáva *skrz jedno*. Voľba jednej možnosti automaticky znamená *zamietnutie iného*: „Musím volit mezi mnohým v jeho rozmanitosti a zastupitelnosti, ale s tím důsledkem, že všechno je pak nic, a jedním, ale s tím důsledkem, že zradím to jiné, co ke mně přistoupilo jako vyzývající možnost...“¹⁰⁰ Človek sa za pomoci medznej situácie stáva sám sebou, pričom koná dejinne špecifické rozhodnutie, ktoré spočíva vo určitom výbere. To, že sa faktické bytie stane existenciou je podmienené práve tým, že sa nejako rozhodne a vyberie si práve *tú jednu možnosť*. Tým ale podľa autora padá človek do *neuchopiteľnej viny*, ktorá rozbíja každé *sebaospravedlnenie existencie*. Vina je nutným dôsledkom toho, že sa človek stáva existenciou.

Mohlo by sa zdať, že ak pobývanie nebude vstupovať do sveta a aktívne jednať, môže sa vyššie zmienenej vine vyhnúť. Jaspers však upozorňuje na to, že aj ono *nejednanie* je v skutočnosti *jednaním*, a to tým spôsobom, že pobývanie sa rozhodlo nekonať. Aj pasívnym prístupom ovplyvňuje pobývanie svet okolo seba. Pasivite sa vina nevyhýba: „At' už tedy jednám či nejednám, obojí má následky, v každém případě nevyhnutelně upadám do viny.“¹⁰¹ Pobývanie sa vedome môže zbavovať zodpovednosti. Práve zodpovednosť je to, čo zohráva

⁹⁸ *Mezní situace*, s. 69.

⁹⁹ *Tamtiež*, s. 88.

¹⁰⁰ *Tamtiež*, s. 90.

¹⁰¹ *Tamtiež*, s. 91.

v medznej situácii viny dôležitú úlohu, pretože znamená *pripravenosť vziať na seba vinu*. Vďaka vine existencia stojí pod *nezrušiteľným tlakom*, ktorý ju ženie vpred. Ak by tu totiž tento fenomén nebol, jedinec by nemal dôvod k tomu, aby učinil nejaké rozhodnutie, pretože život by bol bez akejkol'vek naliehavosti a napätia.

Napätiu (vybrať si jedno) je možné sa vyhnúť tým, že jedinec žije bez medznej situácie, v tom zmysle, že sa situáciou *nevyhnutnej viny* nenecháva zasiahnuť. Toto *vyhýbanie* sa môže uskutočňovať trojakým spôsobom:

1. Pobývanie síce pripúšťa existenciu viny, no nenecháva sa ňou zasiahnuť: „... *jestliže pobývání činí vinu nevyhnutelnou, pak to není má vina; pak je lhostejné, zda na mne padá vina, protože v principu jsem přece vinen bez své viny.*“¹⁰²
2. Pobývanie si neuvedomuje, prítomnosť viny v živote; nedokáže ju ani len zahliadnuť, pretože zotrváva v presvedčení, že všetko vo svete je spravodlivé: „*Počítám s tím, že si vzájemně něčeho dopřáváme, vzájemně si poskytujeme služby a využíváme se a že vykořisťování je odstraněno prostřednictvím právního řádu.*“¹⁰³
3. Pobývanie sa snaží viny zbaviť tým, že ju vníma ako izolovaný jav: „*Vidím optimisticky možný život bez viny a vinu jako jednotlivou vinu, za niž se mohu kát, abych se od ní očistil.*“¹⁰⁴

Vina je kontinuálny proces zaťažujúci každého človeka do posledného dňa jeho života. Vyhýbať sa jej možno dvoma spôsobmi – buď ju jednotliviec vôbec nevníma, alebo pravú a nevyhnutnú vinu nahrádza jednotlivými vinami, ktorých sa snaží zbaviť pokáním či konaním skutkov, ktoré považuje za dobré. Podľa Jaspersa sa však viny nemožno zbaviť. Človek musí konať s vedomím tejto neuchopiteľnej viny, pričom uskutočňovanie existencie skutočne závisí od toho, že sa rozhodne pre jedno: „*Uskutečňování existence rozhodnutím pro jedno nachází nezrušitelnou pravou vinu v tom, že zamítlo možnosti existování.*“¹⁰⁵ Vina udržuje ľudský život v napätí pričom núti človeka k vykonávaniu rozhodnutí.

¹⁰² *Mezní situace*, s.91.

¹⁰³ *Tamtiež*, s.92.

¹⁰⁴ *Tamtiež*.

¹⁰⁵ *Tamtiež*, s.93.

8.3.Smrť

Smrť patrí do medzných situácií, ktoré si človek sám nespôsobuje, častokrát sa vkradne do jeho života nečakane a jemu nezostáva nič iné, len jej čeliť. Pred samotným vpádom do života pobývania sa smrť pohybuje v *neurčitom časovom bode*, vystupuje prostredníctvom *starosti*, ale pokiaľ má faktické bytie pocit, že sa smrti dá vyhnúť, ešte nie je pre neho *medznou situáciou*: „Člověk, který ví, že zemře, má toto vědění jakožto očekávání smrti v neurčitém časovém bodu; pokud však pro něj smrt nehraje roli jinak než prostřednictvím starosti, jak se jí vyhnout, potom také pro člověka není mezní situací.“¹⁰⁶

Podľa Jaspersa sa so smrťou stretávame len v *medzných situáciách*, kedy sa stáva *dejinnou skutočnosťou*. Smrť sa jednotlivca nikdy nemôže plnohodnotne dotknúť sprostredkovane, ako *obecne zdieľaná skúsenosť*. Dejinnosť smrti je podmienená tým, že sa v ľudských životoch objavuje buď ako *určitá smrť blížneho* alebo *vlastná smrť*. Ako dejinnú skutočnosť je možné ju prekonať len v tzv. *zjavnosti existencie*: „Jako taková není překonána nějakým obecným náhledem, nějakou objektivní útěchou, jež chrání mou zapomnětlivost zdánlivými důvody, nýbrž pouze ve zjevnosti existence, která se ujišťuje o sobě.“¹⁰⁷ To, akým spôsobom je smrť prekonaná v zjavnosti existencie sa v plnosti ukáže v momente, keď sa výklad bližšie zameria na dva vyššie zmienené typy smrti, s ktorými sa pobývanie za svoj život môže dejinne stretnúť – smrť blížneho a vlastná smrť.

Smrť blížneho spôsobuje obrovskú bolesť a žiaľ: „Smrt bližního, nejmilovanějšího člověka, s nímž jsem navázal komunikaci, je nejhlubším rezem v životě člověka, který se ukazuje.“¹⁰⁸ Smrť blížneho sa pre pobývanie stáva medznou situáciou len vo chvíli, keď je blížny pre neho *jediný*.¹⁰⁹ Smrť blížneho je fyzickým oddelením a mohlo by sa na prvý pohľad zdať, že je aj koncom komunikácie, no Jaspers tvrdí čosi iné: „Komunikace však může být založena tak hluboko, že i sám konec v umírání se ještě stává jejím vyjevováním a komunikace osvědčuje bytí jako věčná skutečnost.“¹¹⁰

¹⁰⁶ *Mezní situace*, s. 41.

¹⁰⁷ *Tamtiež*, s. 43.

¹⁰⁸ *Tamtiež*.

¹⁰⁹ Jediný v zmysle, že s týmto konkrétnym jedincom prebieha existenciálna komunikácia zakotvená v hlbokej láske.

¹¹⁰ *Tamtiež*, s. 44.

Komunikácia je základným pilierom vedenia filosofického života. Odohráva sa v nej otvorenosť, je v nej naplnená láska, ochota k vystavenosti spochybneniu, ktoré jedinca dokáže doviesť k dejinne platnej pravde. Takáto forma komunikácie smrťou milovaného blížneho nekončí naopak, pokračujúci život je jej potvrdením a dokonca prekonaním bolestnej reality smrti: „Život prokazuje pravdu komunikace, která přetrvává smrt tím, že se život uskutečňuje v té podobě, jaké nabyl skrze komunikaci a jakou musí mít i nadále.“¹¹¹ Podľa Jaspersa je dokonca prostredníctvom komunikácie smrť ako taká *poňatá do života, pretože transcendencia je večnou skutočnosťou*. Ak pobývanie spolu s milovaným druhým prostredníctvom existenciálnej komunikácie transcenduje až k obemykajúcim, potom smrť predstavuje len oddelenie na rovine telesnosti, nie však na rovine existencie: „Je-li smrt existenciálním otřesem, a nikoli jen objektivním procesem prováděným partikulárními hnutími mysli a zájmy, pak existence prostřednictvím smrti zdomácněla v transcendenci: To, to co je zničeno smrtí je vyjevování, nikoli samo bytí.“¹¹² Skúsenosť existenciálnej komunikácie, ktorej vyvrcholením je spoločné pociťovanie nekonečnosti transcencie, umožňuje podľa Jaspersa nájsť v živote hlbšiu radosť, ktorá ale stojí na základoch *nezahojiteľnej bolesti*.

Na smrť ako *proces* je možné nahliadať len prostredníctvom smrti druhého zatiaľ, čo vlastná smrť zostáva skúsenostne neprístupná: „Se svou vlastní smrtí nelze mít zkušenost, lze pouze zakoušet stavy, které se k ní vztahují.“¹¹³ Keď na pobývanie naliehajú myšlienky vlastnej smrti, zakúša stav *absolútneho nevedenia*. Vlastná smrť môže vzbudzovať otázky, ale nie je o nej možné nič vedieť. Namiesto odpovede na otázku, *čo je moja smrť*, je na jedinca kladená požiadavka, aby svoj život viedol *tvárou v tvár smrti*.¹¹⁴ Práve v okamihu, keď si pobývanie pripustí vlastnú smrteľnosť, vystúpi pred neho smrť ako medzná situácia. Jaspers tvrdí, že smrť si *vynucuje podvojnú všetkej skúsenosti* – to, čo sa nám javí ako podstatné, sa odohráva tvárou v tvár smrti, teda na rovine *existencie*.

Jaspers uvádza, že pobývanie nedokáže voči smrti zaujať jednoznačný postoj: „Tomu kdo existuje v mezní situaci, není smrt něčím blízkým ani cizím, není přítelem ani nepřitelem, nýbrž

¹¹¹ *Mezní situace*, s. 41.

¹¹² *Tamtiež*, s. 45.

¹¹³ *Tamtiež*.

¹¹⁴ *Tamtiež*, s. 46.

je tímto obojím nabývajíc střídavě podob, které si vzájemně odporují.“¹¹⁵ Medzná situácia smrti sa môže plnohodnotne naplniť práve vtedy, keď je prijatá táto nejednoznačnosť ako prirodzená a implementovaná do života, bez toho, aby sa pobývanie voči smrti jednoznačne vyhranilo. Pobývanie sa často uchýľuje k rôznym predstavám, ktoré smrť zavrhnú ako niečo negatívne, alebo ju naopak oslavujú pretože smrť je vykúpením, nádejou na večný život, no všade tu smrť stráca charakter medznej situácie. Jaspers tvrdí, že žiadna z predstáv, ktoré sa snažia smrť uchopiť, či už za pomoci racia alebo rôznych náboženských predstáv, *neoslobodia človeka zo strachu z nebytia.*

Ak sa pobývanie stavia k smrti ako k čomusi nejednoznačnému, ak postoj k nej osciluje, ak smrť predstavuje nevedomosť, vyvoláva úzkosť, utrpenie či bolesť, vyvstáva otázka, akým, spôsobom je vôbec možné sa s ňou vyrovnáť. Podľa Jaspersa neexistuje žiadny správny postoj k smrti a počas celého života sa pobývania sa mení: *„Můj postoj ke smrti se spíše proměňuje ve skocích nového získávání existence napříč životem, takže mohu říci: smrt se mění spolu se mnou.*“¹¹⁶ To, že niekto sa smrti bojí, nie je možné považovať za slabosť, skôr za prirodzenú reakciu. Je dôležité prijať smrť ako súčasť života a nesnažiť sa jej všemožným spôsobom vyhnúť. Jaspers vníma smrť ako dovŕšenie: *„Smrt se stává hlubinou bytí nikoli jako klid, nýbrž jako dovršení.*“¹¹⁷ Všetko ľudské, čo dosiahlo vrchol a už nemá kam smerovať, je považované za dovŕšené, a dovŕšené znamená mŕtve: *„Nic dovršeného nemůže žít.*“¹¹⁸

Smrť je násilným činom, nie je dovŕšením ale prerušením fyzického života. K dovŕšenosti sa nevzťahuje faktické bytie, ale existencia: *„Přesto se však existence vztahuje ke smrti jako k nutné možnosti svého dovršení.*“¹¹⁹ K dovŕšeniu existencie dochádza v momente smrti, kedy mizne všetko, čo sa v pobývaní javilo ako faktické bytie. Existencia objavuje v smrti svoj vlastný základ, pričom je oslobodená od fyzického tela a dokáže naplno pocítiť spojenie s transcenciou: *„Hloubka smrti znamená, že padá její cizota, že k ní mohu spět jako k svému základu a že v ní nepochopitelným způsobem nacházím dovršení.*“¹²⁰

¹¹⁵ *Mezní situace*, s. 48.

¹¹⁶ *Tamtiež*, s. 58.

¹¹⁷ *Tamtiež*, s. 56.

¹¹⁸ *Tamtiež*.

¹¹⁹ *Tamtiež*, s. 57.

¹²⁰ *Tamtiež*, s. 58.

8.4.Utrpenie

Poslednou a najklúčovejšou medznou situáciou je utrpenie. Jaspers ho vníma ako *údel*, ktorý človek musí niesť: „*Každý musí nést to, čo ho postihne, a v tom obstáť, Nikdo mu to nemôže odejmout.*“¹²¹ Utrpenie nadobúda rôzne podoby a spôsob, akým je znášané, sa líši v závislosti od konkrétnej situácie a jednotlivca. Pre každého je únosná iná miera utrpenia, čo nasvedčuje tomu, že má do veľkej miery *subjektívny charakter*. V živote je utrpenie neprehliadnuteľné, čo má za následok to, že ho faktické bytie môže *opomínať*, ale nikdy nie *ignorovať*,¹²² vždy mu musí nejakým spôsobom čeliť.

Utrpenia sa nemožno len tak zbaviť, a navyše, ak človek trpí, trpí celým telom, pretože ,na rozdiel od bolesti, je *nelokalizovateľné*. Ak utrpenie vstúpi do života, narúša jeho zabehnutú každodennosť a mení celkové naladenie pobývania: „*Utrpení je omezením pobývání, jeho čiastočným zničením; za veškerým utrpením stojí smrt.*“¹²³ Druhá časť uvedeného citátu je obzvlášť podstatná, vyjadruje totiž to, že za všetkým utrpením stojí smrť. Vďaka smrteľnosti si faktické bytie uvedomuje vlastnú *konečnosť*. Ľudský život nemá neobmedzené trvanie a to je najfundamentálnejším zdrojom utrpenia. Boh, ktorý je nekonečný a nesmrteľný, netrpí. Ak je utrpenie údelom pobývania, ako sa voči nemu postaviť tak, aby sa stalo medznou situáciou?

Postoj pobývania k utrpeniu môže byť, podobne ako pri iných medzných situáciách, dvojaký. Pobývanie sa môže snažiť utrpeniu všetkými možnými spôsobmi vyhnúť, a tým pádom ešte nestojí v medznej situácii, alebo ho môže poňať ako *neodvratiteľné*, práve v tomto momente sa utrpenie stáva medznou situáciou: „*Chová-li se tak, jako by utrpení nebylo ničím definitivním, nýbrž jako by se mu bylo možno vyhnout, nestojím ještě v mezní situaci, nýbrž pojímám utrpení jako něco, co je sice ve svém množství nekonečné , avšak nikoli jako něco, co nutně patří k pobývání.*“¹²⁴

Faktické bytie bojuje voči utrpeniu práve v momente, keď ho považuje za niečo *cudzie*, keď si myslí, že je *odstrániteľné*. Tento boj je ale odsúdený k prehre: „*Myšlenka, že utrpení nutně nepatří k pobývání jako takovému, je přesto rozvíjena v utopii...*“¹²⁵ Podľa Jaspersa môže síce

¹²¹ *Mezní situace strana*, s. 63.

¹²² *Tamtiež*, s. 59.

¹²³ *Tamtiež*, s. 60.

¹²⁴ *Tamtiež*..

¹²⁵ *Tamtiež*, s. 61.

takýto postoj pobývanie do istej miery *chrániť*, ale nedokáže ho *oslobodiť*. Utrpenie totiž bytostne náleží k pobývaniu a je nekonečné. Pobývanie, ktoré si tieto rysy utrpenia odmieta priznať, sa musí vydať na cestu *klamu*: „*Utrpení se vyhýbám tím, že neberu na vědomí nepříjemné skutečnosti a nenechám se jimi existenciálně zasáhnout, nejsou mi podnětem k činnosti, ale pouze je pasivně snáším.*“¹²⁶ Pobývanie sa tak nenechá zasiahnuť tým, čo mu spôsobuje utrpenie, pasívne trpí a znáša to, čo mu život nadelil. Môže dokonca zámerne *obmedzovať vlastné zorné pole*, nechce si priznať napríklad *chorobu, duševné a telesné nedostatky alebo zlú sociologickú situáciu*.¹²⁷ Takýto postoj je však len beznádejným oddávaním sa klamu.

Pobývanie, ktoré vytvára všetky možné prostriedky k tomu, aby násilne eliminovalo alebo odstránilo utrpenie zo svojho života, sa sústreďí najmä na zdroj utrpenia, ktorý je mimo neho: „...*ve své zaslepené zuřivosti hledám vinu jen ve zlé vůli a v hlouposti druhých lidí a hledám útěchu v pasivních myšlenkách na konec utrpení, které se má odstranit zničením toho, kdo je mým současným stavem vinen.*“¹²⁸ Človek sa tak naivne domnieva, že jeho utrpenie pominie v tom momente, keď sa odstráni jeho externý zdroj. Tento postoj je sám o sebe zhubný, ale dokáže prerásť do čohosi ešte zhubnejšieho. A to je stav, kedy človek neznesie ani pohľad na trpiaceho druhého, zámerne sa mu vyhýba, ba dokonca ho môže začať od seba odpudzovať: „*Člověk se tak stává lhostejným a bezohledným, ba dokonce nakonec pohrdá trpícím a nenávidí ho...*“¹²⁹ Medzi „šťastným“ a trpiacim sa tak otvára pomyselná priepasť, pretože prvý nie je schopný prizerať sa na to, ako druhý trpí. Ten, ktorý „netrpí“ si zámerne zužuje zorné pole a snaží sa trpiaceho vypudiť zo svojho života, čo má rozsiahle etické následky. Uvedomenie si toho, že utrpenie je neoddeliteľnou súčasťou nášho života, a jeho aktívne prijatie má za následok nielen to, že sa s utrpením dokážeme vyrovnávať ako jedinci, ale predovšetkým to, že v druhom trpiacom nevidíme nepriateľa, ale súputníka, ktorý trpí rovnako ako my, a ktorému prostredníctvom existenciálnej komunikácie možno dokážeme uľaviť na duši.

Keď pobývanie pojme utrpenie do svojho života a prestane sa mu brániť, tak k nemu môže pristúpiť ako k medznej situácii. Prijatie utrpenia znamená uvedomenie si toho, že je síce niečím

¹²⁶ *Mezní situace*, s.61.

¹²⁷ *Tamtiež*.

¹²⁸ *Tamtiež*, s. 62.

¹²⁹ *Tamtiež*.

bytostne cudzím, ale zároveň patriacim k životu: „Nyní беру své utrpení jako svůj díl, který mi byl přidělen, běduji, opravdově trpím, neskrývám své utrpení před sebou samým, žiji v napětí mezi svou vůlí svolit a nemožností definitivně svolit s utrpením, bojuju proti utrpení, abych je omezil, abych je odložil, ale je pro mne čímsi cizím, a přesto něčím, co ke mně náleží.“¹³⁰ Napriek tomu, že Jaspers apeluje na to, aby ľudia utrpeniu čelili, uvedomuje si, že ľudská bytosť občas potrebuje úľavu a nemôže stáť realite neustále zoči-voči. Nemožno si to však mýliť s neprestajným útekom pred utrpením. Je teda dobré žiť na akejsi hranici: neupadať do *pasívneho trpenia* v mene falošného harmonického pokoja, ale ani neprepadať *zúrivosti v temnom neporozumení*. Aký prístup k utrpeniu zvoliť, aby si ho jedinec mohol plnohodnotne osvojiť?

Väčšinou, keď do ľudského života vstúpi utrpenie, faktické bytie zachváti pocit, že trpí neprávom, no je len na ňom aby utrpeniu poskytlo zmysel a nejakým spôsobom sa ho zhostilo. Pobývanie môže k utrpeniu pristupovať v tzv. postoji aktívnej alebo pasívnej rezignácie. Ak sa vedomie prostredníctvom otázky usiluje uchopiť zmysel, účel či pôvod utrpenia, tento zmysel mu uniká – a práve to vedie k rezignácii a k pasívnemu prežívaniu utrpenia. Na druhej strane sa môže faktické bytie obmedziť na len na *prežitky fyzického života*: „Je-li vše marnost a má-li utrpení poslední slovo, pak mohu alespoň jíst a pít a užívat si radostí na zemi, dokud trvají.“¹³¹ Tento typ postoja spočíva v rezignácii na akýkoľvek zmysel, v oddanosti sa prítomnej chvíli. Hoci sa takto nie je možné s utrpením nijakým spôsobom vyrovnáť, faktické bytie si aspoň užíva život bez hlbšieho zmyslu. Otázkou je či takýto životný postoj nevedie časom k vnútornej prázdnote...

Ak k utrpeniu pobývanie zaujme *aktívny postoj* a nevyhýba sa mu, potom dochádza k vedomiu seba samého: „Vidí utrpení, bojuje s ním podle svých sil a snáší ho tam kde se stává bezmocným, až nakonec podléhá zániku, aby ještě i v tom jak hyne, osvědčil svůj postoj nebo ho pozbyl...“¹³² Aktívny život na utrpenie nerezignuje, snaží sa s ním všetkými silami vyrovnáť. Existencia sa v Jaspersovom ponímaní pozdvihuje práve z postoja *aktívnej a pasívnej rezignácie*: „...se možná existence v mezní situaci pozvedá ke zkušenosti vědomí jednoty se svou transcendencí v počátku, který má i v mezní situaci na paměti bytí.“¹³³ Utrpenie tak v tomto

¹³⁰ *Mezní situace*, s. 62.

¹³¹ *Tamtiež*, s. 64.

¹³² *Tamtiež*, s. 63.

¹³³ *Tamtiež*.

pohybe získava *nepochopený zmysel*, už nie je len čímsi náhodným, ale *vyjavovaním existencie v pobývaní*. V medznej situácii sa tak odкрýva základný zmysel utrpenia ako takého a tým je vyjavovanie existencie. Práve v tomto momente vidí Jaspers možnosť toho, že druhý môže trpieť *pre nás* alebo dokonca my môžeme trpieť *pre druhého*, pretože máme schopnosť transcendoval' k počiatku, ktorý máme všetci spoločný. Vystáva však ešte jeden o čosi hlbší moment – *existencia dokáže niesť na svojich pleciach utrpenie celého sveta*: „*Nyní lze hledat transcendující projev v myšlence, že když vidím druhé trpět, je to, jako by trpěli v zastoupení za mě a jako by byl na existenci vznášen požadavek, aby nesla utrpení světa jako své vlastní utrpení.*“¹³⁴

Závěrečný moment interpretácie sa týka vzťahu utrpenia a šťastia, ktorý Jaspers v *Mezních situacích* explicitne tematizuje. Pre Jaspersa je dôležité to, aby bolo šťastie určitým spôsobom sproblematizované: „*Šťěstí musí být zproblematizováno, aby sej jako znovuobjevené vlastně teprve stalo štěstím; pravda štěstí vystává na základě jeho ztroskotání.*“¹³⁵ Je nutné zažiť nešťastie, či utrpenie, aby sa mohla vyjaviť *tá pravá* podoba šťastia. Autor tvrdí, že človek, znášajúci ľahšie šťastie ako nešťastie, sa paradoxne musí odvážiť *byť šťastný*. Šťastie je poňaté ako *vyjavovanie bytia*, ktoré sa dokáže v plnosti ukázať len tomu, kto sa vedel pozrieť do očí aj nešťastiu. V predchádzajúcom paragrafe bolo ukázané, že Jaspers utrpenie chápe ako fenomén, prostredníctvom ktorého sa môže existencia vyjavovať v pobývaní. Prostredníctvom prežitého utrpenia môže človek v pravde zakúsiť svoj vlastný základ a práve v tomto priestore sa otvára možnosť pre šťastie: „*Teprve když existence dosáhla základu, který je podmínkou toho, aby ve štěstí zůstala sama sebou, stává se štěstí vyjevováním bytí, před nímž probouzející se utrpení ustupuje, aby ve svém stínu nechalo vystoupit štěstí jako transcendentně naplněnou vlastní pozitivitu pobývaní.*“¹³⁶ Len ten, kto zakúsil hĺbku nešťastia, dokáže v plnosti pocítiť šťastie ako také a je schopný sa nechať oslniť vyjavovaním bytia.

¹³⁴ *Mezní situace*, s. 65.

¹³⁵ *Tamtiež*, s. 63.

¹³⁶ *Tamtiež*.

9. Záver

V úvode bakalárskej práce boli položené nasledujúce kľúčové otázky – *akým spôsobom sa dôstojne zhostiť utrpenia, či má utrpenie v živote človeka zmysel a prečo človek trpí*. Odpovede na ne boli hľadané v rámci filosofie existencie Karla Jaspersa, ktorý utrpenie chápe ako jednu z medzných situácií. Utrpenie samo o sebe zmysel nemá, no sila človeka tkvie v tom, že sa ho dokáže aktívne zhostiť, čeliť mu a zmysel mu pripísať. Filosofická koncepcia Karla Jaspersa je jedným z mnohých prostriedkov práve k tomu, ako začleniť nielen utrpenie, ale aj iné náročné situácie do ľudského života. Jaspersovo mysliteľské stanovisko nachádza „ten pravý“ zmysel utrpenia práve v tom, že sa stáva vyjavovaním existencie v pobývaní. Utrpenie je jednou z možností, prostredníctvom ktorej dokáže jedinec transcendovať smerom k existencii tým, že vykoná dejinne špecifické, nezameniteľné rozhodnutie a získa neotrasiteľnú istotu v sebe samom. Akt pocítienia vlastnej autenticity a večného základu má pre nasledovné každodenné vedenie života ohromné následky. Po tom, ako sa konkrétne pobývanie stane existenciou a prostredníctvom existencie pocíti nielen autentické bytie sebou, ale aj všeobjímajúcu transcenciu, zmení sa jeho hodnotový rámec a vyjaví sa mu to, na čom mu v živote naozaj záleží. Utrpenie tak má nielen akýsi psychologický presah, smerujúci k rastu osobnosti, ale predovšetkým presah metafyzický. Prostredníctvom utrpenia je možné sa vzťahovať k transcencii ako k počiatku človeka a sveta. Okrem metafyzického presahu nám tu vyvstáva ešte jeden podstatný rys, a to je ten, že utrpenie dokáže ľudí priviesť na cestu filosofickej viery. Boh, bytie a transcencia sú jedno, a ak sa im daný jedinec v medznej situácii slobodne otvorí, je schopný naplno pocítiť silu, ktorá z tohoto spojenia vyviera.

Napriek tomu, že sa Jaspersovo filosofické stanovisko začalo formovať takmer pred sto rokmi, sú jeho postoje nielen k utrpeniu, ale aj k životu samotnému stále aktuálne a pre moderného človeka môžu byť jedným z inšpiratívnych zdrojov, ako sa vyrovnáť z dnešnou neľahkou dobou. Pre Jaspersa bol život darom, bol zaň vďačný, čo sa do veľkej miery odzrkadľuje v tom, že kládol dôraz na jeho aktívne vedenie a hľadanie zmyslu. Hoci z jeho postoja do veľkej miery srší pozitívne naladenie, nechýba v ňom stret s realitou. Aktívny postoj k životu a jeho vnímanie ako daru, ktorý človek môže naplniť zmyslom, je voľbou, s ktorou sa niekto môže alebo nemusí stotožniť. Uviedli sme, že utrpenie ako také zmysel nemá, a to, prečo človek trpí je tiež akousi záhadou, resp. základným zdrojom utrpenia by mohla byť ona smrteľnosť človeka, pretože Boh, ktorý je večný a nekonečný, netrpí. Zároveň má utrpenie vo

svete nekonečné množstvo podôb a pred každým z nás stojí nutnosť sa s ním nejakým spôsobom vyrovnat'.

Hoci každý človek prežíva utrpenie inak, všetci sa prostredníctvom utrpenia dokážeme vzťahovať k spoločnému základu, ktorý nás presahuje, a tým je transcendencia. Zároveň, môžeme trpieť pre druhých a druhí môžu trpieť pre nás. Avšak, ak človek nenávidí utrpenie a nedokáže sa ho sám zhostiť, tak často v ňom vyvoláva odpor aj utrpenie, ktoré vidí u druhého a tým sa ochota trpieť pre druhého vytráca. Dôsledkom neochoty trpieť pre druhého môže byť vytrácanie vzájomnej solidarity v spoločnosti, čo by v najextrémnejšom prípade mohlo viesť k jej rozpadu. No v momente keď sa naučíme čeliť vlastnému utrpeniu, tak sa pred nami otvára možnosť trpieť pre druhého, či už je tým druhým jednotlivec alebo spoločnosť. Ak antický hrdina trpel pre večnú slávu, kresťan pre večný život, tak človek 21. storočia by mohol trpieť predovšetkým pre druhého.

Bibliografia

Primárna literatúra

1. JASPERS, Karl. *Mezní situace*. Praha: Oikoymenh, 2016. Malá řada. ISBN 978-80-7298-220-2.
2. JASPERS, Karl. *Rozum a existence / Filosofie existence*. Praha: Oikoymenh, 2023. ISBN 978-80-7298-622-4.
3. JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-7066-431-2.

Sekundárna literatúra

1. BODNÁROVÁ-FERENCOVÁ, Eva. *Jaspersova filozofia „možnej existencie“*. Filozofia, 1966, roč. 21, č. 4, s. 382–394. Dostupné z: <http://www.filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1966/4/382-394.pdf>
2. DOSTÁL, Václav – WEIDMANN, Bernd – FONFARA, Dirk. *Aby se dal Jaspers číst nově*. Reflexe, 2023, roč. 65, s. 159–180. ISSN 0862-6901. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/25337637.2024.11>
3. GRIEDER, Alfons. *What are Boundary Situations? A Jaspersian Notion Reconsidered*. Journal of the British Society for Phenomenology, 2009, roč. 40, č. 3, s. 330–336. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071773.2009.11006692>
4. HEJDÁNEK, Ladislav. *Jaspersovo pojetí víry*. Reflexe, 2023, roč. 65, s. 131–138. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/25337637.2024.7>
5. SIKORA, Ondřej. *Odevzdání bez přijetí? K motivu existence mezi Jaspersem a Patočkou*. Reflexe, 2023, roč. 65, s. 181–196. ISSN 0862-6901. Dostupné z: <https://doi.org/10.14712/25337637.2024.12>